

OSLOMET

VELFERDSFORSKNINGSINSTITUTTET NOVA

Forced Marriage Protection Orders

Et egnet beskyttelsestiltak i norsk rett?

ELISIV BAKKETEIG & JANE DULLUM

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Forced Marriage Protection Orders

Et egnet beskyttelsestiltak i norsk rett?

ELISIV BAKKETEIG OG JANE DULLUM

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Notat 5/2019

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) er fra 1. januar 2014 et forskningsinstitutt ved Senter for velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) på OsloMet – storbyuniversitetet (tidl. Høgskolen i Oslo og Akershus).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA

OsloMet – storbyuniversitetet 2019

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-711-1

ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-712-8

ISSN 0890-6435 (trykt)

ISSN 1893-9511 (online)

Desktop: Hussein Monfared
Trykk: Byråservice

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

NOVA, OsloMet
Stensberggata 26 • Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo
Telefon: 67 23 50 00
Nettadresse: www.oslomet.no

Forord

Dette notatet beskriver et beskyttelsestiltak som ble innført i engelsk rett i 2008: Forced Marriage Protection Orders (FMPO). En FMPO har som formål å beskytte utsatte for tvangsekteskap ved å forhindre at noe gjøres (for eksempel hindre utreise), eller det kan beordre at noe gjøres (for eksempel hente hjem en datter/sønn som er etterlatt i utlandet). Notatet diskuterer også om dette kan være et egnet beskyttelsestiltak i norsk rett.

Notatet er skrevet som del av NOVAs forskningsprogram om vold i nære relasjoner, under en tilleggsbevilgning fra Kunnskapsdepartementet (tidligere Integreringsavdelingen i Justisdepartementet) for å styrke forskningen på temaene negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Analysen av FMPO hører inn under et delprosjekt om rettslige og utenrettslige virkemidler for å bekjempe disse voldsformene.

Det er Elisiv Bakketeig og Jane Dullum som har gjennomført prosjektet. Bakketeig er jurist og kriminolog, og har skrevet delene om engelsk gjeldende rett om FMPO, samt den norske rettstilstanden. Dullum er kriminolog, og har skrevet kapitlene om FMPO'enes faktiske virkninger samt de mer rettspolitiske vurderingene. Analysene er utarbeidet i fellesskap. Jane Dullum har vært prosjektleder.

Vi ønsker å takke Kunnskapsdepartementet for godt samarbeid, og særlig Pegah Zomorodi for gode innspill til notatet. Takk også til Ragnhild Hennem og Marie-Louise Seeberg for nyttige kommentarer.

Gjennom myndighetenes brede satsing på forskning om vold i nære relasjoner, har vi i Voldsprogrammet fått en unik mulighet til å bygge opp kompetanse om ulike sider ved den samfunnsmessige håndteringen av vold i nære relasjoner. Som forskerkollektiv er vi opptatt av å dele funn, perspektiver og ideer, og takk til kolleger i Voldsprogrammet for gode innspill til notatet.

Innhold

Sammendrag	7
1 Bakgrunn og problemstillinger.....	9
2 Materiale og metodiske tilnærminger	11
3 Rettstilstanden og rettsutviklingen i England og Wales	13
Innledning	13
Et eksempel	14
Bakgrunnen for innføring av FMPO	16
Nærmere om vilkårene for å ilegge FMPO	19
4 Rettstilstanden i Norge.....	27
Innledning	27
Forbudet mot tvangsekteskap og forpliktelser om å bekjempe tvangsekteskap.....	28
Fire hovedproblemstillinger	29
Hvilke muligheter har en i norsk rett for å begrense ekteskapsinngåelse med sikte på å forhindre tvangsekteskap?	30
Hvilke muligheter finnes i norsk rett for å nekte utreise for å forhindre tvangsekteskap?	37
Hvilke muligheter gir norsk rett til å sørge for at personer i risiko for eller allerede tvangsgiftede personer bringes tilbake til Norge?	41
Hvilke muligheter gir norsk rett for å nedlegge forbud mot å true, trakassere eller utsette personen i risiko for tvangsekteskap for nedverdiggende behandling, vold eller trusler om vold?.....	42
Beskyttelsestiltak i norsk rett: Besøksforbud og kontaktforbud	45
Avsluttende betraktninger	47
5 FMPO'enes faktiske virkninger?.....	48
Debattene om rettslig styring.....	48
Spørsmål knyttet til effektivitet	49
Strafferettsliggjøring som hinder for FMPO?.....	52
Andre betingelser for effektivitet	53
Mulige utilsiktede konsekvenser av særlovgivning.....	54
Avsluttende betraktninger	55
6 Oppsummering og konklusjon.....	57
Referanser	60

Sammendrag

I 2008 ble det innført et beskyttelsestiltak i engelsk rett som har som formål å beskytte ofre for tvangsekteskap: Forced Marriage Protection Orders (FMPO). En FMPO er en sivilrettslig kjennelse som kan ha som formål å forhindre at foreldre fører en datter/sønn ut av landet for å gifte henne/ham bort med tvang, eller kjennelsen kan pålegge foreldre å hente hjem en datter/sønn som er etterlatt i utlandet. Kjennelsen avsies av en familiedomstol.

Formålet med dette notatet er todelt. For det første er formålet å gi en beskrivelse av FMPO, hva som var begrunnelsen for innføringen av dette sivilrettslige tiltaket, hvordan det er utformet, samt hvilke erfaringer man har med bruk av FMPO. Et sentralt spørsmål er også om tiltaket faktisk har bidratt til å beskytte utsatte for tvangsekteskap. Det andre formålet med notatet er å legge grunnlaget for en vurdering av om dette er et tiltak som kan bidra til å beskytte utsatte for tvangsekteskap i norsk sammenheng. Har vi ordninger i norsk rett som dekker anvendelsesområdet til en FMPO? Eller kan FMPO supplere norsk lovgivning på tvangsekteskaps-feltet?

Presentasjonen av rettstilstanden i England og Wales viser at FMPO gir retten en vid adgang til å beskytte personer som står i risiko for å bli tvangsgiftet, eller som allerede er utsatt for tvangsekteskap. Regelverket gir også vid adgang til å ilegge kjennelser for handlinger som er begått på annet lands territorium. En viktig side ved ordningen er imidlertid at selv om det kan ilegges en FMPO for handlinger begått på annet lands territorium, innskrenker regler om jurisdiksjon mulighetene til å håndheve kjennelsene, så lenge personene kjennelsen gjelder befinner seg på annet lands territorium. Her vil nasjonale myndigheter være avhengig av bistand fra andre lands myndigheter.

Samtidig viser registerdata at ordningen er svært lite brukt. Utover dette mangler helhetlig forskningsbasert kunnskap om ordningens faktiske virkninger, også av eventuell utilsiktet karakter. Det er derfor usikkert i hvilken grad FMPO faktisk bidrar til å styrke beskyttelsen for utsatte for tvangsekteskap i England og Wales. Det er også grunn til å understreke at FMPO virker innen en helt annen rettsorden enn den norske.

Når det gjelder spørsmålet om overføringsverdi til norske forhold, byr norsk rett med visse unntak allerede på løsninger på mange av de utfordringene som FMPO i dag løser. Samtidig er det eksempler på at den norske rettsordningen ikke går like langt som den engelske. Vi har f.eks. ikke like stor adgang etter norsk rett å gi foreldre pålegg om å bringe tilbake barn som befinner seg i utlandet. Men selv om engelsk rett i noen tilfeller gir større muligheter til å beskytte utsatte som står i risiko for tvangsgifte, vil jurisdiksjonsproblemene når det gjelder håndheving langt på vei være de samme som i England/Wales. Dette reduserer tiltakets effektivitet.

I diskusjonen om FMPO kan være et egnet og effektivt beskyttelsestiltak i norsk rett, er det viktig å minne om lovgivningens normdannende effekt. Lovgivning har betydning for handlinger og holdninger i et samfunn. Kanskje kan man tenke seg at eksistensen av FMPO som beskyttelsestiltak kan bidra til å endre holdninger i befolkningen til tvangsekteskap. Dette kan i sin tur bidra til at omfanget av tvangsekteskap reduseres, og at lovgivningen oppnår den tiltenkte virkning.

Men samtidig er det viktig å vurdere den konkrete sosiale konteksten bestemmelsen skal virke innenfor. Her må man se på hva som kjennetegner utsatte og utøvere, den sosiale situasjonen de befinner seg i, samt de sosiale rammene rundt tvangsekteskap. Ett viktig moment er at vi i Norge (i motsetning til i det engelske systemet) tidlig valgte å kriminalisere tvangsekteskap. Det er et spørsmål hva dette har betydd for utsattes vilje til å oppsøke retts- og tiltaksapparatet, og hva det i sin tur vil bety for effektiviteten av en bestemmelse av typen FMPO. Mange utsatte for vold i nære relasjoner generelt, og æresrelatert vold spesielt, ønsker ikke å involvere straffeapparatet, enten av hensyn til utøver, eller av frykt for utøver. Når handlingene de søker beskyttelse fra også er kriminalisert, er det et spørsmål om hva dette vil bety for utsattes hjelpesøkende adferd. Vil dette bidra til at utsatte ikke vil oppsøke rettsapparatet med en begjæring om beskyttelse? Dersom det er slik, vil innføring av et beskyttelsestiltak som FMPO i norsk rett, ha liten betydning. Det er imidlertid mulig dette kan avhjelpes ved at en FMPO ledsages av hjelpetiltak til den utsatte.

Et tredje tema det bør reflekteres over i vurderingen av om FMPO vil være et egnet beskyttelsestiltak i norsk rett, er spørsmålet om hva særlovgivning og særtiltak gjør med forståelser av det fenomenet man regulerer. Herunder peker vi på diskusjonen om i hvilken grad særtiltak kan representere en utvikling i retning av økt kulturalisering av tvangsekteskap og stereotypifisering av spesielle grupper i befolkningen. Dette vil være en utilsiktet og uønsket virkning av et slikt tiltak.

Samlet sett er det flere forhold som peker i retning av at FMPO ikke oppnår den virkningen som er tiltenkt av lovgiver i engelsk rett. Det kan være grunn til å tro at man vil møte flere av de samme praktiske barrierene ved innføring av et lignende tiltak i norsk rett.

1 Bakgrunn og problemstillinger

I 2008 ble det innført et beskyttelsestiltak i engelsk rett som har som formål å beskytte ofre for tvangsekteskap, de såkalte Forced Marriage Protection Orders (heretter FMPO). En FMPO er en sivilrettslig kjennelse som avsies av en familiedomstol. Bestemmelsen kan ha som formål å forhindre at foreldre fører en datter/sønn ut av landet for å gifte henne/ham bort med tvang, eller kjennelsen kan pålegge foreldre å hente hjem en datter/sønn som er etterlatt i utlandet. Tiltaket ble eksplisitt etablert som et alternativ til kriminalisering av tvangsekteskap. I 2014 vedtok imidlertid Storbritannia et eget straffebud om tvangsekteskap. Da ble det også straffbelagt å ikke etterkomme en FMPO. Brudd på en FMPO har en strafferamme på fengsel i inntil fem år.

Formålet med dette notatet er å gi en beskrivelse av dette sivilrettslige beskyttelsestiltaket, hva som var begrunnelsen for at tiltaket ble innført i engelsk rett, hvordan det er utformet, samt hvilke erfaringer man har med beskyttelsestiltaket. Vi spør også om dette er et beskyttelsestiltak som kan bidra til å forhindre tvangsekteskap i norsk sammenheng. Har vi ordninger i norsk rett som dekker anvendelsesområdet til en FMPO? Eller kan man tenke seg en lignende ordning også i Norge? For å besvare dette, tar vi utgangspunkt i eksempler fra et utvalg kjennelser om FMPO, og ser på hvilke muligheter norsk rett gir til å løse tilsvarende situasjoner.

I vurderingen av om et lignende tiltak kan være ønskelig å innføre i norsk rett, er det viktig også å kunne bygge på kunnskap om i hvilken grad FMPO faktisk har bidratt til å forebygge og beskytte utsatte for tvangsekteskap i England og Wales. Og hvis det er mangler knyttet til praktisering av bestemmelsen, hva kan disse manglene ligge i? Slik kunnskap har vi imidlertid ikke. Det foreligger ikke noen helhetlig forskningsbasert evaluering av FMPO. Det finnes imidlertid registerdata som viser omfanget av FMPO i England og Wales. Med utgangspunkt i disse registerdataene og mer rettsosilogiske overveielser om lovers virkninger, skal vi gi noen generelle vurderinger av hvilke mulige tilsiktede og utilsiktede virkninger man kan tenke seg at et slikt tiltak kan ha i norsk rett.

Det er viktig å understreke at FMPO er knyttet til en helt annen rettsorden enn den norske. Det er som nevnt en familiedomstol som avsier en kjennelse om FMPO, i Norge har vi ikke slike særdomstoler. Det er også svært viktig å ha med seg at man lovfestet ordningen med FMPO som et sivilrettslig tiltak mot tvangsekteskap før man kriminaliserte tvangsekteskap. I Norge er situasjonen en helt annen; vi har allerede kriminalisert tvangsekteskap. Dette er viktig å ha med seg i en diskusjon av en mulig overføringsverdi av FMPO til norsk rett.

Dette prosjektet er sprunget direkte ut av en anbefaling Lidén og Bredal (2017) ga i sin følgeevaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet. Etter å ha gitt et eksempel

på en FMPO i engelsk rett, skriver de: «Det er (...) gode grunner til å utrede videre hvorvidt anvendelsen av eller endring av norsk lov kan finne inspirasjon i måten protection orders anvendes i engelsk kontekst. (...) En utredning av muligheten for å overføre erfaringene med Forced Marriage Protection Orders til en norsk kontekst bør kombineres med en gjennomgang av de beskyttende tiltak som allerede eksisterer med hjemmel i ulike lover, med sikte på å vurdere om disse kan brukes også i andre sakstyper. (...) (s. 132–133). Som vår fremstilling senere vil vise foreligger det allerede både sivile og strafferettslige regler som tar sikte på å løse mange av de problemstillingene som de engelske sivilrettslige kjennelsene tar sikte på å løse.

2 Materiale og metodiske tilnærminger

Som nevnt foreligger det ikke forskningsbaserte evalueringer av hvordan FMPO brukes i engelsk rett¹. Dette betyr at det ikke eksisterer en systematisk gjennomgang av ordningens anvendelsesområde, hvordan eventuelle brudd på kjennelsene håndheves, eller hvilke virkninger bestemmelsen har hatt når det gjelder å forebygge tvangsekteskap². Registerdata over bruk av FMPO finnes, men disse omfatter ikke statistikk som viser omfanget av eventuelle brudd på FMPO, eller hvordan brudd håndheves.

For oss var det noe overraskende at datagrunnlaget er så vidt mangelfullt, og det har vanskeliggjort arbeidet. Når man skal diskutere mulig overføringsverdi av et tiltak til norsk rett, er det nødvendig å vite noe om hvordan tiltaket faktisk virker i den konteksten den er ment å virke i, og eventuelle utilsiktede virkninger av tiltaket. Vi har derfor vært nødt til å bygge på andre kilder. Innenfor rammene av dette prosjektet, mener vi likevel disse kildene bidrar til å gode innspill til diskusjonen om tiltakets anvendbarhet i norsk rett. Notatet bygger på følgende materiale:

Analyse av engelsk og norsk rett

For det første har vi gjennomgått relevant lovgivning i engelsk og norsk rett. Den juridiske fremstillingen er basert på vanlig juridisk metode med analyse av lover (engelsk og norsk), forarbeider, rettspraksis og juridisk litteratur. Vi har i tillegg gjennomgått rutinebeskrivelser og veiledere på feltet.

For det andre har vi hentet inn og gjennomgått engelsk rettspraksis. Dette er gjennomført ved søk i databasen BAILII. Databasen omfatter engelske og irske rettsavgjørelser, lovgivning, annet materiale og EU rettspraksis. Treff på søkestrengen **forced marriage protection orders** omfattet mange ulike typer kjennelser som ikke alle var relevante for vårt formål. For å begrense søket benyttet vi søkeordet **FMPO** og fikk opp 8 relevante rettsavgjørelser, der de eldste var fra 2010 og de nyeste fra 2018.

Eksemplene fra de engelske kjennelsene har dannet grunnlag for hvilke rettsområder vi har belyst i analysen av om den norske rettstilstanden løser problemstillingene som de sivilrettslige kjennelsene (FMPOene) skal løse. I tillegg har vi vist til beskyttelsestiltak som er aktuelle å bruke norsk rett der personer er i risiko for å bli utsatt for tvangsekteskap.

¹ Vi bruker betegnelsen engelsk rett men gjør oppmerksom på at lovgivningens stedlige virkeområde varierer mellom ulike lover og også innad i lovgivningen. Hjemmelen for å illegge slike kjennelser er the Family Law Act av 1994 hvor anvendelsesområde er England og Wales.

² Personlig kommunikasjon, professor Aisha Gill ved University of Roehampton

Statistikk over antall begjæringer og antall ilagte FMPO

For det andre bygger vi på registerdata. Det engelske Ministry of Justice har siden tiltaket ble innført i 2008, publisert statistikk over antall begjæringer om FMPO, antallet FMPO som er ilagt, hvem som begjærer, samt hvem som skal beskyttes av tiltaket. Dette er et viktig materiale, det forteller om i hvilket omfang og hvordan tiltaket anvendes i engelsk rett.

Andre kilder

For å bøte på kildebegrensningene nevnt over, har vi i tillegg til det rettslige og empiriske materialet, hatt kontakt med engelsk akademisk ekspertise. Her har vi fått supplerende kunnskap om anvendelse av tiltaket, samt innsikt i eventuelle mangler som eksisterer når det gjelder praktisering av FMPO. Vi har også gjort omfattende litteratursøk om tiltaket. I tråd med at det ikke er foretatt noen helhetlig evaluering av tiltaket er også den nyere forskningsbaserte litteraturen om tiltaket mangelfull. Det foreligger imidlertid interessante perspektiver på ordningen, som også omhandler mulige tilsiktede og utilsiktede virkninger av FMPO. Disse refererer vi i en diskusjon om FMPOs faktiske virkninger og i en diskusjon av eventuell overføringsverdi av tiltaket til norsk rett.

Avgrensninger

Vår målsetting har vært å peke på noen sider ved den engelske ordningen som kan vise seg viktige i en diskusjon om overføringsverdien av FMPO. Vår målsetting har ikke vært å gi en anbefaling av om FMPO er et tiltak som det er ønskelig å innføre i norsk rett. En slik anbefaling ville måtte bygge på en gjennomgang og analyse av omfattende deler av norsk regelverk, og den ville måtte omfatte problemstillinger som hver for seg kunne representert selvstendige prosjekter. En eventuell vurdering av overføringsverdien av FMPO i norsk rett ville under enhver omstendighet måtte bygge på vanlige rutiner for lovforarbeider, herunder underlegges en grundig rettslig behandling av lovgiver.

Notatets oppbygging

Kapittel 3 gir en beskrivelse av rettsutviklingen og gjeldende rett i England og Wales. Dette danner grunnlaget for fremstillingen i kapittel 4, der vi behandler hvilke muligheter norsk rett gir til å løse tilsvarende situasjoner som vi har sett at FMPOene er blitt brukt i til i engelsk rettspraksis. I kapittel 5 diskuterer vi spørsmål knyttet til FMPOenes faktiske virkning. Med utgangspunkt i registerdata som viser i hvilket omfang tiltaket brukes i engelsk rett, samt de retts sosiologiske diskusjoner om rettslig styring, diskuterer vi i kapittel 6 hvilke muligheter FMPO gir til faktisk å forebygge og håndtere tvangsekteskap. Avslutningsvis gir vi i kapittel 7 innspill til en vurdering av om en tilsvarende ordning som FMPO bør innføres i norsk rett.

3 Rettstilstanden og rettsutviklingen i England og Wales

Innledning

FMPO er et sivilrettslig forebyggende tiltak i det engelske rettssystemet og omfatter det man kan kalle «beskyttende kjennelser» (Lidén og Bredal 2017). Liknende kjennelser brukes også i en rekke andre typer saker i det engelske rettssystemet, for eksempel i saker om partnervold. Hver kjennelse er unik i den forstand at den er tilpasset hver enkelt sak og kan derfor ha stor variasjon i innhold. Målsettingen med FMPO er å forebygge tvangsekteskap, enten ved å legge begrensninger på den eller de personene som forsøker å tvinge noen til å inngå ekteskap, eller ved å pålegge utøver å foreta handlinger som bidrar til å avverge tvangsekteskap³.

Muligheten for å ilegge FMPO har eksistert i engelsk rett siden 25. november 2008, opprinnelig nedfelt i the Forced Marriage Protection Bill. Målsettingen med loven var å kunne tilby sivilrettslige løsninger for personer i risiko for eller som var blitt utsatt for tvangsekteskap. Loven gjaldt for England, Wales og Nord-Irland⁴. Som et resultat av denne loven ble 19 nye bestemmelser tatt inn i the Family Law Act av 1996 sammen med øvrige bestemmelser som ga beskyttelse mot familievold. Et siktemål var blant annet å understreke at det å tvinge noen inn i ekteskap var en form for familievold. Ved å velge en sivilrettslig ordning i disse sakene, var det en forventning om at flere utsatte ville oppsøke hjelp siden ordningen ikke involverer politianmeldelse. Bak dette lå en erkjennelse av at det for mange utsatte ville være vanskelig å politianmelde personer som de ofte hadde en familierelasjon til, blant annet fordi konsekvensen ville kunne innebære å bli utstøtt fra familien.

I det følgende skal vi se nærmere på hva slags ordning Forced Marriage Protection Orders er i engelsk rett. Hva kan retten bestemme ved disse kjennelsene, hvilke problemer kan de løse og hvilke problemer kan de eventuelt ikke løse? Innsikt i disse spørsmålene er nødvendig når vi senere skal vurdere i hvilken utstrekning den eksisterende norske rettstilstanden allerede tilbyr løsninger. Før vi ser nærmere på detaljene skal vi imidlertid starte med et eksempel på en sak hvor FMPO er brukt. Den er hentet fra engelsk rett og er behandlet av High Court i 2018. Saken er omfattende og omhandler en rekke spørsmål, her nøyer vi oss med å gjengi utdrag som er relevant for å illustrere hvordan FMPO er brukt.

³ Forced Marriage Protection Orders. How can they protect me? HM Courts & Tribunals. FL 701, s. 1.

⁴ Nord-Irland fikk imidlertid en egen lov, slik at the Family Law Act omfatter kun England og Wales.

Et eksempel

Saken⁵ gjelder en familie med tre barn, hvorav to jenter på henholdsvis 17 og 10 og en gutt på 13. I familien er det også ytterligere tre barn, men disse omfattes ikke av saken. Foreldrene er opprinnelig fra et afrikansk land, men bosatt i England. Barna er født og oppvokst i England. Foreldrene snakker dårlig engelsk og det må benyttes tolk. Foreldrene giftet seg i opprinnelseslandet i 1995, mor⁶ kom til England i 1999. Far og barna har dobbelt statsborgerskap, mor har opphold men ikke statsborgerskap i England.

Målsettingen med saken er å sikre at barna er tilstrekkelig beskyttet mot skade (harm) og å se om det er mulig å enes om et faktum som gir grunnlag for å vurdere risiko med sikte på å finne løsninger for å ivareta barnas helse og utvikling. Den omhandler både FMPO og en såkalt care order. Sistnevnte berører omsorgen for barna, og belyses ikke nærmere her. Det overordnede formålet er altså å sikre beskyttelse og ivaretagelse av barna.

Faktum i saken omfatter en rekke ulike forhold, som vold mot mor fra mors bror, fysisk vold mot barna og risiko for tvangsekteskap. Her skal vi fokusere på det siste. Det fremgår at datteren på 17, som siden mars 2018 hadde befunnet seg i et afrikansk land sammen med mor, onkel og søsken kontaktet en hjelpelinje i april 2018 (ChildLine, via the NSPCC⁷) og fortalte at hun var blitt fortalt at hun måtte gifte seg. Hun opplyste at moren hadde mishandlet henne og søsknene mens de var i England. Fordi hennes yngste søster hadde fortalt barnevernet om morens handlinger skal moren ha tvunget barna med til et afrikansk land. Jenta greide å kontakte myndighetene via en venninne som befant seg i England for å varsle om at hun ble utsatt for trussel om tvangsekteskap, at hun hadde begrenset frihet og at alle barna ble utsatt for vold og trusler fra moren og onkelen. Jenta fryktet for livet sitt og ba myndighetene gripe inn og hjelpe henne.

Ni dager senere kontaktet jenta politiet. Hun fortalte at faren planla å flytte til et afrikansk land (ikke oppgitt hvilket) og at onkelen opptrådte kontrollerende overfor dem etter oppfordring fra mor med sikte på at de skulle tilpasse seg en mer muslimsk levemåte. Jenta snakket også med the Forced Marriage Unit og opplyste at barna ble låst inne og fysisk mishandlet og jenta fikk råd om hvordan hun og søsknene skulle forholde seg. I denne forbindelse ble FMPO mot far, som fortsatt oppholdt seg i England, diskutert som et mulig tiltak. Jenta uttalte at en FMPO kunne innebære en risiko for henne og søsknene og opplyste at faren ikke hadde innflytelse over moren. Samme dag ringte jenta til den engelske ambassaden i det landet hun befant seg i og gjentok anklagene. Alle barna rømte deretter fra moren til ambassaden. Senere samme dag oppsøkte moren ambassaden og fremholdt at barna hadde det bra og at de var i landet i forbindelse med et bryllup og at barnas skoler i England var blitt informert om dette. Hun sa

⁵ CQ, DQ & EQ (Children), Re [2018] EWHC 3979 (Fam) (17 November 2018).

⁶ Det er ikke opplyst når far kom til England.

⁷ National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC).

i tillegg at hun tenkte å bo permanent i landet siden hun ikke trivdes i England. Senere bestred hun å ha sagt dette. Dagen etter ble barna overlevert til politiet og returnert til moren fordi engelske myndigheter manglet hjemmel for å gå imot lokal lovgivning. Det fremgår at barna fra ambassadens side var blitt presentert for tre valg; å returnere til mor, å bli tatt med til politiet eller å få hjelp av en venn. Barna ble tatt med til det lokale politiet. Til tross for at barna uttrykkelig ga uttrykk for å være redd for å bli returnert til moren ble dette likevel resultatet. Myndighetene i landet ble informert om situasjonen. Mor anmeldte ambassaden for å ha kidnappet barna hennes og påsto at det var avsagt en kjennelse i en lokal rett i landet om at barna ikke kunne returneres til England. At en slik kjennelse eksisterte ble aldri dokumentert til tross for pålegg om å gjøre dette.

Far befant seg på dette tidspunktet fortsatt i England. Han var blitt arrestert samme dag som jenta kontaktet engelske myndigheter (men blir åpenbart løslatt jfr. nedenfor). Det fremgår at det var utstedt en FMPO samme dag – men innholdet i denne fremgår ikke av saken. Far forklarte at planen for barna var at de skulle bli i det afrikanske landet i en måned for å håndtere problemer som hadde oppstått i skolen og datteren skulle i tillegg ta førerkort mens hun var der. Han bestred at det forelå planer om tvangsgifte av datteren på 17. Han fremholdt også at familien skulle returnere til England og at han ville reise over for å følge dem på hjemreisen. Engelsk politi begjærte på dette tidspunktet en FMPO om at barna skulle bli returnert til England innen 24 timer med nøye beskrivelser om hvordan saken skulle følges opp videre og med umiddelbar virkning («...with contingent orders and directions for that to be put into immediate effect»). Faren møtte opp på politistasjonen dagen etter og fortalte at barna var trygge med moren. Han ville dra til dem og følge dem tilbake i slutten av mai 2018. Han fortalte samtidig at barnas mor ønsket å bli værende. Av saken fremgår det også at mor kategorisk avviste påstandene fremsatt av den 17 år gamle datteren og motsatte seg tilbakeføring av barna til England. Faren fulgte derfor ikke opp. Fordi faren ikke ville følge opp ordren ble han siktet for brudd på FMPO. Faren erklærte seg delvis skyldig men bestred deler av siktelsen uten at det fremgår hva som ble bestridt og saken ble sendt videre til en såkalt «Newton hearing»⁸. En uke senere returnerte jenta på 17 til England. Hun var da i samtaler med barnevernet og ga motstridende forklaringer i forhold til det hun hadde fortalt tidligere. Saksbehandleren i barnevernet mente dette skyldtes at jenta var engstelig for sikkerheten til søsknene som fortsatt befant seg med moren i det afrikanske landet og mente det var lite sannsynlig at jenta ville snakke fritt før søsknene var tilbake i England. Jenta hadde også forklart at søsknene var redd for å reise tilbake til England av frykt for at de da ville bli plassert under omsorg av barnevernet. Etter hvert returnerte moren og de to barna til England etter forhandlinger med engelske myndigheter. Både barnevernet og advokater var

⁸ En Newton hearing blir brukt hvor det presenteres motstridende bevis om faktum i saken og hvor en dommer (alene uten en jury) skal ta stilling til hvilken versjon som er den riktige. Slike høringer brukes vanligvis der en tiltalt erklærer seg skyldig i en forbrytelse (pleads guilty) men hvor det er uenighet mellom aktor og forsvarer om deler av faktum.

involvert i disse forhandlingene. Moren og resten av barna ble møtt av politiet og barnevernet da de ankom England. Etter hvert ble situasjonen i familien svært tilspisset, barna ønsket ikke kontakt med mor. Barnevernet fulgte opp og barnas far fikk i en periode hovedomsorgen for barna, mens mor godtok å flytte ut⁹. Planen var imidlertid over tid å gjenforene familien. Retten konkluderte med at barna som følge av hendelsene hadde lidd vesentlig både psykisk og fysisk som følge av hendelsene de hadde opplevd.

Vi har valgt å gi en ganske utfyllende gjengivelse av deler av denne saken fordi den er egnet til å illustrere flere forhold: For det første kompleksiteten i disse sakene som sådan, hvor både den utsatte og andre familiemedlemmer settes under press på ulike måter – både dem imellom og i forhold til offentlige myndigheter. Den illustrerer også begrensningene for engelske myndigheter i hvordan håndtere saken lokalt uten å krenke landets myndigheter. Presset fra de engelske myndighetenes side må legges på far som fortsatt befinner seg i England. Saken illustrerer også potensielle negative virkninger av slike kjennelser gjennom jentas utsagn til politiet om at en FMPO mot far ikke vil hjelpe men at den vil kunne sette henne og søsknene i fare. Samtidig endte denne saken med at barna ble tilbakeført til England og det ble heller ikke inngått noe tvangsekteskap. Slik sett kan kjennelsen kanskje sies å ha virket etter sitt formål.

Bakgrunnen for innføring av FMPO

Bakgrunnen for at FMPO ble innført var et ønske om å styrke rettsbeskyttelsen for utsatte for tvangsekteskap. Tvangsekteskap i seg selv var ikke straffbart på dette tidspunktet, selv om handlinger som ofte finner sted i forbindelse med tvangsekteskap som trusler, vold og tvang var straffbare etter annen lovgivning. En rapport ble utarbeidet av Home Office i 2000. Denne stilte opp et skille mellom arrangert ekteskap og tvangsekteskap. Arrangert ekteskap ble definert som et ekteskap som var tilrettelagt av familien med begge parters samtykke. Tvangsekteskap ble definert som ekteskap der samtykke manglet hos en eller begge parter eller hvor samtykke er fremkalt under press. Frivillighet og samtykke var altså sentralt for å skille de to¹⁰.

I 2005 ble det foreslått et straffebud mot tvangsekteskap. Ifølge Anitha og Sundari (2009) møtte forslaget massiv kritikk fra NGOer. Det ble vist til at forslaget sannsynligvis ville være lite effektivt i å bekjempe tvangsekteskap, samt at det ville underbygge rasistiske stereotype forestillinger om de gruppene hvor tvangsekteskap praktiseres. Dessuten ville forslaget fragmentere lovgivningen rundt vold mot kvinner. Offentlige myndigheter (Joint Foreign and Commonwealth Office and Home Office Forced Marriage Unit) drøftet lovforslaget med en rekke kvinneorganisasjoner og akademikere. Det ble argumentert med at forslaget ikke

⁹ Det fremgår at moren godtok å forlate hjemme i henhold til en såkalt «exclusion order» som retten kan nedlegge i barnevernssaker.

¹⁰ Dette skillet ble kritisert av minoritetssamfunn som diskriminerende.

ville virke etter sin hensikt (motvirke tvangsekteskap) og dermed heller ikke gi tilstrekkelig beskyttelse for de utsatte. Det ble anført at inngripen fra politiet ofte virket mot sin hensikt og at det ville være vanskelig å fremskaffe tilstrekkelig bevis for å tilfredsstille beviskravene i straffesaker (bevist utover enhver rimelig tvil). Et straffebud ville dessuten heve terskelen for utsatte for å søke hjelp. De utsatte ville være redde for at familiemedlemmer ville straffeforfølges og de ville miste kontrollen over saken når staten tok over. I tillegg ble det anført at enhver straffesak ville være motivert av statens interesser i å straffe uønsket atferd og ikke de utsattes interesser. Det var derfor enighet om at et straffebud i tråd med det fremlagte straffebudet ville være problematisk og at en bedre strategi ville være å fokusere på forebygging og tidlig intervensjon. Dette bidro til at man på dette tidspunktet ikke valgte å innføre et eget straffebud mot tvangsekteskap.

Da man hadde falt ned på en sivilrettslig løsning ble det drøftet hvordan løsningen skulle lovfestes. Det ble først fremmet et forslag om å etablere en egen sivilrettslig lov mot tvangsekteskap. Dette ble fremmet som et lovforslag av Lord Lester of Hern Hill i 2006. Lovens målsetting beskrives slik; «*The bill is carefully tailored to prevent forced marriage, and to provide practical remedies.*» (Fairbairn, 2007 s. 21). Forslaget fikk bred støtte på tvers av politiske partier. En slik lov ville ha en mer offercentrert tilnærming enn en strafferettslig tilnærming siden det var offeret eller noen som handlet på offerets vegne som tok initiativet til rettslige skritt. Samtidig var noen organisasjoner fortsatt skeptiske mot en egen lov under henvisning til risikoen for å fremme en essensialistisk forståelse av tvangsekteskap, altså at slike ekteskap blir sett som en kulturell praksis som assosieres med bestemte grupper. I stedet for å etablere en egen lov valgte man derfor å integrere bestemmelsene i den eksisterende familielovgivningen (Family Law Act) som allerede var innarbeidet i arbeidet for å bekjempe vold mot kvinner (Anitha og Sundari 2009). Innholdet ble imidlertid vesentlig omskrevet i forhold til det opprinnelige lovforslaget under lovbehandlingen i samråd med Lord Lester.

Frem til 2011 omfattet rettstilstanden kun disse sivile kjennelsene. På dette tidspunktet ble det rettet kritikk mot at den eksisterende lovgivningen ikke var tilstrekkelig effektiv og spørsmålet om kriminalisering av tvangsekteskap kom igjen på dagsorden. En komité i innenriksdepartementet anbefalte at dersom den eksisterende lovgivningen ikke var tilstrekkelig til å bekjempe tvangsekteskap skulle man revurdere spørsmålet om kriminalisering av tvangsekteskap. Det var bekymring for at oppfølgingen av de sivile kjennelsene ikke var god nok, for at mange kjennelser ble brutt og for om brudd faktisk førte til en reaksjon. Tilsvarende erfaringer har vi i norsk rett med besøksforbud, noe vi kommer tilbake til senere i dette notatet (se også Dullum, 2019).

Regjeringen var i første omgang tilbakeholden med å kriminalisere; dels mente den at kriminalisering var unødvendig. Det ble vist til at mange av handlingene som forekommer ved tvangsekteskap allerede var straffbare, for eksempel bruk av tvang. Videre ble lovtekniske hensyn anført – at tvangsekteskap var vanskelig å definere gjennom et klart og tydelig straffebud. Dessuten mente de at bevisproblemene ville være omfattende og de fryktet at ofre for tvangsekteskap ville

bli skuffet når så mange saker endte med henleggelse. Det ble også pekt på at selv om utsatte for tvangsekteskap fortsatt kunne følge det sivile sporet gjennom FMPOene selv om tvangsekteskap ble kriminalisert, så kunne straffesaken utløse hevnaksjoner fra familiemedlemmer dersom straffesakssporet (relatert til selve tvangsekteskapet) ikke førte frem. Det ble altså anført en rekke argumenter mot kriminalisering av tvangsekteskap.

I 2011 valgte man imidlertid likevel å følge kriminaliseringssporet, først ved å gå inn for å kriminalisere brudd på de sivile kjennelsene, altså FMPOene, noe som ble omtalt av statsministeren som et første skritt på veien mot kriminalisering. Statsministeren uttalte: «...*It is ridiculous that an order made to stop a forced marriage isn't enforced with full rigour, of the criminal law.*» Kriminalisering ble da også etter hvert utredet, og hvor både fordeler og ulemper ble fremhevet: Av argumenter for kriminalisering ble det vist til straffebudets avskrekkende og normdannende effekt, til at et nytt straffebud ville styrke (empower) de unge til å utfordre sine foreldre og øvrig familie, det ville gjøre det lettere for politi, barnevern og helsevesen å avdekke at en person var blitt tvangsgiftet og ikke minst bidra til straff av utøver(e). Argumenter mot kriminalisering var at utsatte ville vegre seg for å søke hjelp eller for å bruke sivile tiltak av frykt for at familien deres ville kunne bli straffeforfulgt eller av frykt for hevn som følge av henleggelse/frifinnelse i straffeapparatet. Videre ble det påpekt at kriminalisering ville gi økt risiko for at foreldre tar barna ut av landet for å gjennomføre tvangsekteskap, herunder tvinger dem til å bli der for å unngå at foreldre blir straffeforfulgt i England. I tillegg ville straffetrusselen kunne gjøre det vanskeligere for utsatte å gjenforenes med sine familier, altså at straffetrusselen ville virke konfliktskjerpene. Resultatet ble likevel at både tvangsekteskap i seg selv og brudd på de sivilrettslige kjennelsene (FMPOene) ble straffbart i 2014 i henhold til The Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act. Det ble blant annet vist til at et eget straffebud mot tvangsekteskap var nødvendig for å oppfylle Storbritannias internasjonale forpliktelser etter at de ratifiserte Istanbulkonvensjonen i 2012¹¹.

Noen sentrale elementer peker seg altså ut i rettsutviklingen; at man i første omgang var opptatt av sivile løsninger under henvisning særlig til den vanskelige situasjonen mange av de utsatte befinner seg i saker om tvangsekteskap hvor gjerningspersonen(e) gjerne er i familie med offeret. Et annet viktig element var at offeret for handlingene ble satt i sentrum og hvor man var opptatt av offerets mulighet til å påvirke utviklingen i saken. At NGOer og akademikere var involvert ser ut til å ha bidratt til å rette fokus både mot offersentrering og sivile løsninger i den tidlige fasen, selv om man etter hvert endte opp med en mer straffeorientert tilnærming med kriminalisering av FMPOene og av tvangsekteskap i seg selv. Vi skal nå se nærmere på vilkårene for å ilegge FMPO.

¹¹ Explanatory notes. Anti-Social Behavior, Crime and Policing Act 2014. Chapter 12, s. 9.

Nærmere om vilkårene for å ilegge FMPO

Adgangen til å nedlegge slike sivilrettslige kjennelser er regulert i the Family Law Act av 1996 63 A. Retten kan ilegge en FMPO med sikte på å forhindre at en person blir utsatt for tvangsekteskap eller å forhindre forsøk på dette. En slik kjennelse kan også ilegges der personen allerede er blitt utsatt for tvangsekteskap.

Bestemmelsens ordlyd er vid noe som også understrekes i engelsk rettspraksis¹². I en av kjennelsene reflekterer dommeren over fortolkningen av bestemmelsen og fremhever at den ikke gir anvisning på terskelen for når forholdet skal anses bevist. Dette relaterer seg til kravet til sannsynlighet for at et tvangsekteskap skal finne sted. Dommeren fremhever i denne sammenheng at det ikke kan stilles krav til sannsynlighetsovervekt¹³. Det er altså ikke slik at retten må anse det som mer sannsynlig at et tvangsekteskap vil finne sted enn det motsatte for å kunne anvende bestemmelsen. Usikkerheten kan være større enn dette. I noen tilfeller kan retten velge å ikke ilegge en FMPO, men i stedet beslutte en såkalt «undertaking» som er et løfte til retten fra utøver(e) om å gjøre eller å la være å gjøre noe. Brudd på slike løfter anses som forakt for retten og kan straffes med fengsel inntil to år. «Undertakings» er kun aktuelt å bruke i saker av mindre alvorlig karakter jfr. 63 E.

Definisjonen av tvangsekteskap

Hva som anses som et tvangsekteskap fremgår av bestemmelsens punkt 4. Her følger det at: «For the purposes of this Part a person (“A”) is forced into a marriage if another person (“B”) forces A to enter into a marriage (whether with B or another person) without A's free and full consent.». Å bli tvunget til å inngå ekteskap uten fritt og fullt samtykke er altså det som betegner tvangsekteskap etter denne bestemmelsen. Den kommer til anvendelse ikke bare der tvangen retter seg mot den som inngår ekteskapet, men også der tvangen retter seg mot en annen person, for eksempel dersom en kvinne trues til tvangsekteskap under henvisning til at et annet familiemedlem vil bli skadet dersom hun ikke inngår ekteskap. «Tvang» i denne sammenheng omfatter trusler eller andre psykologiske virkemidler (jfr. «force» includes coerce by threats or other psychological means» jfr. 63A nr. 6). Det fremgår videre av forarbeidene at det må skilles mellom tvangsekteskap og arrangert ekteskap hvor partene har fritt og fullt samtykket til ekteskapet (Fairbairn 2007, s. 1).

¹² West Sussex County Council & Anor v F & Ors [2018] EWHC 1702 (Fam) (22 June 2018) pkt. 19.

¹³ Ibid. I denne kjennelsen skriver dommeren at: «There is no evidential threshold other than that contained in section 63A still less does it appear that the court must conclude on the balance of probabilities that the protected person has or will be subjected to a forced marriage».

Innholdet i en FMPO

Hva en FMPO kan gå ut på er regulert i 63 B. I utgangspunktet kan retten ilegge alle nødvendige tiltak for å forhindre tvangsekteskap å finne sted: «*A forced marriage protection order may contain— (a) such prohibitions, restrictions or requirements; and (b) such other terms; as the court considers appropriate for the purposes of the order.*» Det fremgår eksplisitt at vilkårene i kjennelsen kan relatere seg til handlinger i eller utenfor England og Wales (jfr. 63B nr 2a). Det skiller ikke i bestemmelsen (eller i loven for øvrig) om FMPOene kan rettes mot personer over eller under 18 år.

Bestemmelsen gir retten en vid adgang til valg av tiltak¹⁴. Her må vi nøye oss med å nevne eksempler på tiltak basert på engelsk rettspraksis. Det kan for eksempel nedlegges forbud mot å ta noen ut av landet, nedlegges påbud om å levere inn pass, reisedokumenter, identitetspapirer, fødselsattest o.l til oppbevaring hos offentlige myndigheter. Kjennelsen kan også inneholde et forbud mot å utstede nytt pass. I en sak fremgikk det av kjennelsen at pass- og andre myndigheter skulle varsles om et slikt forbud. Hvis et barn er blitt sendt til utlandet, kan utøver bli pålagt å la vedkommende få oppsøke engelsk ambassade eller lokale rettsinstanser. En kjennelse kan også innebære et påbud om å returnere en person tilbake til England/Wales. Den kan også pålegge foreldrene å godta at politiet snakker på tomannshånd med den som er i risiko for tvangsekteskap på et sted politiet har besluttet.

Andre typer forbud kan handle om forbud mot å true, trakassere, eller utsette personen i risiko for tvangsekteskap for nedverdiggende behandling, samt å utsette vedkommende for vold eller trusler om vold («using force or violence or threatening force or violence against X or X whether within this jurisdiction or outside of it»). Slike kjennelser kan også inneholde begrensninger for eksempel gjennom å måtte melde fra til myndigheter i forkant av forlovelse eller inngåelse av ekteskap. Kjennelsene kan også omfatte et forbud, i dette tilfellet rettet mot mor, mot at en ungdom inngår ekteskap uavhengig om tvang er involvert illustrert gjennom følgende kjennelse fra 2013¹⁵.

I denne saken ble det i kjennelsen nedlagt et forbud for mor om å la datteren inngå forlovelse eller ekteskap i noen form inntil annet ble bestemt; "... *to take any steps to cause or permit FF to undergo any ceremony, or purported ceremony, or betrothal, or marriage, whether civil or religious, in the UK or elsewhere outside the UK until further notice.*" Forbudet omfatter altså inngåelse av både religiøst ekteskap og ekteskap inngått etter engelsk rett. Det omfattet

¹⁴ Samtidig vil bestemmelsen måtte fortolkes i lys av konvensjonsbestemmelser jfr. at også engelske rettsmyndigheter vil være bundet av internasjonale konvensjoner, for eksempel FNs menneskerettighetskonvensjon og FNs barnekonvensjon. Med forbehold om at vi har gjennomgått et begrenset antall saker er vårt inntrykk at disse eller andre konvensjoner ikke er trukket inn i kjennelsene i stor utstrekning.

¹⁵ Bedfordshire Police Constabulary v RU & Anor [2013] EWHC 2350 (Fam) (26 July 2013).

forbud mot inngåelse av ekteskap og forlovelse både i Storbritannia og i Pakistan som saken her gjaldt. Det ble presisert i kjennelsen at dette omfattet ekteskap uavhengig av om ekteskapet var inngått frivillig eller ved bruk av tvang. (The mother was forbidden to cause or permit FF to undergo any marriage at all, whether forced or not.)

Kjennelsen forbød videre moren å omgå forbudet ved å få hjelp av andre personer ved at retten forbød mor å hjelpe, medvirke til, rådføre eller oppfordre til at andre personer tar skritt for å tvinge, forsøke å tvinge, eller bidra til eller medvirke til eller på annen måte tillate datteren til å inngå ekteskap. ("*... to aid, abet, counsel, encourage or assist any other person to take any steps to force or attempt to force or to cause or otherwise permit FF to enter into a marriage ...*").

I tillegg omfattet kjennelsen et forbud mot å ta datteren ut av England og Wales. Fordi denne kjennelsen ble nedlagt før brudd på FMPO ble gjort straffbart i 2014, ble det også knyttet en arrestordre (warrant of arrest)¹⁶ til FMPO for å sikre muligheter til å håndheve et eventuelt brudd. Saken illustrerer hvor vidtrekkende slike kjennelser kan være.

Hva skal retten legge vekt på i vurderingen av ileggelse av FMPO?

I vurderingen av om en FMPO skal nedlegges og eventuelt hva den skal gå ut på må retten ta hensyn til "*... all the circumstances including the need to secure the health, safety and well-being of the person to be protected.*" (jfr. bestemmelsens nr.2). Retten skal altså gjøre en helhetlig vurdering hvor hensynet til den utsatte skal inngå.

Ifølge rettspraksis innebærer ordlyden at det ikke stilles krav til bevisumiddelbarhet. Retten kan legge vekt på såkalt indirekte bevis («hear say»)¹⁷ eller opplysninger fra politiet som ikke er blitt forelagt partene.

I vurderingen av den utsattes «well-being» eller trivsel skal retten se hen til den utsattes ønsker og følelser, og dette skal tillegges vekt i den grad retten finner passende i lys av den utsattes alder og forståelse (jfr. nr.3)¹⁸. Under lovbehandlingen ble det anført at gjennom denne bestemmelsen ville retten få innsikt i hva den utsatte selv mente¹⁹. At den utsattes mening skal tillegges vekt er viktig fordi en grunntanke med ordningen var at den skulle være offersentrert. Samtidig er det opp til retten å vurdere hvilken vekt offerets mening tillegges.

¹⁶ Etter 2014 er brudd på slike kjennelser straffbare i henhold til Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act 2014 jfr. the Family Law Act av 1996 63CA. Før lovendringen var det nødvendig å knytte en arrestordre til FMPO eller deler av den for å kunne håndheve brudd.

¹⁷ Etter norsk rett er indirekte bevis tillatt.

¹⁸ Retten skal «*... have such regard to the person's wishes and feelings (so far as they are reasonably ascertainable) as the court considers appropriate in the light of the person's age and understanding.*» (nr. 3)

¹⁹ Jf Fairbairn 2007, s. 28.

Bestemmelsen i seg selv gir imidlertid ingen garanti for at den utsatte greier å formidle hva hun/han selv ønsker. Mange utsatte vil erfaringsmessig vegre seg mot å gi opplysninger i disse sakene jfr. nedenfor. Vi så dessuten i eksempelet vi refererte innledningsvis at en FMPO ble ilagt til tross for at jenta som skulle beskyttes av kjennelsen ikke ønsket en slik kjennelse nedlagt.

Et hensyn retten må legge vekt på i denne sammenheng er hvilket press den utsatte kan oppleve fra andre familiemedlemmer. At retten er oppmerksom på at risikoen for press er særlig stor i disse sakene kommer tydelig frem i flere av avgjørelsene vi har gjennomgått og fremheves også av partenes representanter når det argumenteres i saken. Følgende eksempel fra saken fra 2013 referert tidligere kan illustrere dette²⁰. I denne saken ønsket ikke jenta kjennelsen og vilkårene i kjennelsen ble også etter hvert brutt av hennes mor og tante. Sitatet nedenfor referer seg til overholdelsen av vilkårene og ikke ileggelsen av kjennelsen. Vårt poeng er imidlertid å illustrere betydningen av hvordan psykologisk press mot fornærmede kan bidra til at jentas mening tillegges mindre vekt. Politiet argumenterer her slik;

He stresses, rightly, that it is of the essence of this area of the law that although vulnerable young people may apply for and obtain an FMPO they may then be placed under very great family pressure not to seek to enforce it. In this very case, XX has made clear that she does not want to enforce it, first, because she claims that the marriage was not forced and that her mother and aunt have done no wrong....

Foruten å vise til at ekteskapet var inngått frivillig hadde jenta i tillegg formidlet til barnevernet at hun ikke ønsket at foreldrene skulle få problemer. Dette illustrerer hvordan det psykologiske presset mot den utsatte tillegges vekt, i dette tilfellet i vurderingen av om kjennelsen overholdes. Bevisstheten om at den utsatte utsettes for press kan slik bidra til at hans eller hennes mening tillegges mindre eller i alle fall ikke avgjørende vekt for spørsmålet som er under vurdering. Offerets sårbare situasjon kan sånn sett skape et spenningsforhold mellom hensynet til offerentring forstått som at offerets mening skal tillegges vekt (offerets autonomi) og hensynet til å sikre offeret tilstrekkelig beskyttelse.

Hvem kan begjære en FMPO?

Hvem som kan begjære en slik kjennelse er regulert i 63 C. En begjæring om FMPO kan fremmes enten av den som er utsatt for eller i risiko for tvangs-ekteskap eller av en annen relevant tredjepart. Hvem som anses som relevant tredjepart skal ifølge forarbeidene følge av en kjennelse (order) av the Lord Chancellor. The Forced Marriage Unit blir i forarbeidene nevnt som en aktuell enhet. Utover dette kan andre begjære en FMPO forutsatt at retten tillater begjæringen fremmet. Retten vil da vurdere den aktuelle personens tilknytning til

²⁰ Bedfordshire Police Constabulary v RU & Anor [2013] EWHC 2350 (Fam) (26 July 2013).

den som står i fare for å bli tvangsgiftet, personens kunnskap om omstendighetene saken gjelder og den utsattes ønsker. Enright (2014 s. 344) fremhever muligheten til å begjære FMPO via tredjepart som en viktig side ved lovgivningen. Hun skriver; «*This means that the courts hands are not tied where family or community pressures overwhelm a woman's attempt to exit a forced marriage.*». Rettspraksis gir flere eksempler²¹ på at politiet har begjært en FMPO på den utsattes vegne. Retten kan også i nærmere bestemte tilfeller ilegge FMPO på eget initiativ for eksempel i forbindelse med pågående rettsforhandlinger om andre spørsmål i familiedomstolen. Både voksne og barn (dvs. personer under 18 år) kan begjære en slik kjennelse.

Hvem kan kjennelsen rette seg mot?

Dette følger av lovens 63B. En FMPO kan rette seg mot personer²² som er eller kan komme til å bli involvert i tvangsekteskap eller forsøk på tvangsekteskap, samt andre personer som er eller kan bli involvert på andre måter²³. Blant eksemplene på andre måter å involveres på inngår det å oppfordre til eller på ulike måter hjelpe eller tilrettelegge for at tvangsekteskap blir inngått eller forsøk på dette. Personene kan være navngitte parter (såkalt respondent) i saken, men kan også omfatte personer som ikke er navngitt som part i saken. At kjennelsen rettet seg mot personer som ikke var part i saken var for eksempel tilfelle i en sak der en ungdom i risiko for tvangsekteskap hadde overhørt foreldrene snakke med en person i hjemlandet på telefonen uten at ungdommen visste hvem denne personen var. Enright (2009, s. 345) fremhever denne muligheten som en styrke ved disse kjennelsene og uttaler i denne sammenheng at; «*...recognizing that a number of family members may be involved in forcing a woman to marry, orders can relate to secondary as well as primary perpetrators and can even be enforced against those who have not been specifically named as respondents*». Også i forhold til hvem som kan omfattes av disse kjennelsene fremstår dermed også rekkevidden av bestemmelsen som vid. Samtidig er det vanskelig å forestille seg hvordan eventuelle brudd på FMPO skal håndheves dersom personen som omfattes av kjennelsen ikke er navngitt. I tillegg kommer jurisdiksjonsutfordringer som vi kommer tilbake til senere.

²¹ Se for eksempel *West Sussex County Council & Anor v F & Ors* [2018] EWHC 1702 (Fam) (22 June 2018) og *Chief Constable & Anor v YK & Ors* [2010] EWHC 2438 (Fam) (06 October 2010).

²² Bestemmelsen oppstiller ingen aldersmessige begrensninger om hvem en slik kjennelse kan rette seg mot. Her må vi ta forbehold om at begrensninger kan følge av annen engelsk lovgivning. Dette har det ikke vært mulig for oss å bringe på det rene innenfor dette prosjektets rammer. Det vi kan legge til grunn er at straff for brudd på en slik kjennelse ikke kan anvendes overfor noen som er under den kriminelle lavalder. I England er den kriminelle lavalderen 10 år.

²³ Ordlyden i 63 B nr 2 er slik; «*... respondents who are, or may become, involved in other respects as well as (or instead of) respondents who force or attempt to force, or may force or attempt to force, a person to enter into a marriage; (c) other persons who are, or may become, involved in other respects as well as respondents of any kind.*»

En sak²⁴ vi har nevnt tidligere, hvor det ble nedlagt en kjennelse som forbød mor å la datteren inngå forlovelse eller ekteskap kan illustrere hvordan slike kjennelser kan rette seg mot en bred personkrets. Her rettet kjennelsen seg mot den utsattes foreldre, kusine og en tredjeperson som riktignok var navngitt. Her fremgår det at: *(The parents), (the cousin) and (B) are forbidden whether acting alone, jointly, or jointly with another person or by instructing, encouraging or suggesting to another person to take any steps to cause of permit (A) to participate in any ceremony or purported ceremony of marriage or celebration or reception in connection with her marriage to include any such reception or celebration currently planned for the 3 and 4 October 2009.*" Kjennelsen kan altså omfatte personer med ulike typer tilknytning til den utsatte.

FMPO ilagt uten partenes kjennskap

I noen tilfeller kan slike kjennelser nedlegges uten at de involverte varsles om det. Dette følger av 63 D og gjelder situasjoner hvor det haster å sikre den utsatte beskyttelse. Disse kjennelsene er såkalt *ex parte orders*. Det følger her at «(1) *The court may, in any case where it considers that it is just and convenient to do so, make a forced marriage protection order even though the respondent has not been given such notice of the proceedings as would otherwise be required by rules of court.*». I vurderingen av om en slik kjennelse skal nedlegges skal retten blant annet ta stilling til om det ville innebære en risiko for offeret eller andre dersom ikke kjennelsen illegges umiddelbart. I slike tilfeller skal de kjennelsen gjelder så tidlig som mulig få mulighet til å påklage kjennelsen. Ifølge forarbeidene representerer bestemmelsen en avveining mellom å sikre offeret beskyttelse og å sikre utøverne rettssikkerhet.

Varighet

En FMPO kan være tidsbegrenset eller tidsubegrenset. Det følger av 63 F hvor ordlyden lyder slik: «*A forced marriage protection order may be made for a specified period or until varied or discharged.*». En tidsubegrenset kjennelse løper inntil den som beskyttes av kjennelsen søker om at den oppheves eller at retten selv opphever kjennelsen. Kjennelsen kan i henhold til 63 G endres eller opphevelse etter søknad enten fra:

- (a) any party to the proceedings for the order; (b) the person being protected by the order (if not a party to the proceedings for the order); or
- (c) any person affected by the order.

Søknad om endring eller opphevelse kan altså fremmes av personer som har vært part i saken da kjennelsen ble nedlagt, personen som kjennelsen skal beskytte eller andre personer som blir påvirket av kjennelsen. I tillegg kan retten selv endre eller oppheve kjennelsen av eget tiltak (annet ledd).

²⁴ Chief Constable & Anor v YK & Ors [2010] EWHC 2438 (Fam) (06 October 2010).

Varigheten av kjennelsen har betydning i en vurdering av hvor inngripende kjennelsen er. I en av sakene²⁵ vi har gjennomgått kom det opp spørsmål om den ilagte kjennelsen var for inngripende som følge av at den ikke var tidsbegrenset da den ble nedlagt. Det fremgår at guttene som var beskyttet av kjennelsen hadde hatt forbud mot å reise til opprinnelseslandet i fire år på tidspunktet da saken ble behandlet. Kjennelsen hadde dermed forhindret dem fra å delta i familiefestninger i opprinnelseslandet. I sin vurdering viser retten til at selv om guttene selv kunne søke om å endre eller oppheve kjennelsen vil dette kunne oppleves som følelsesmessig belastende.

Hva skjer hvis kjennelsen brytes?

Enright (2009 s. 345) fremhevet det opprinnelig sivile preget ved kjennelsene som en av styrkene ved den engelske lovgivningen at: «... *the Act provides that forcing another into marriage is a civil wrong rather than a crime.*». Dette var imidlertid før brudd på FMPO ble straffbart. På dette tidspunktet var det nødvendig for retten å knytte en arrestordre til kjennelsen eller deler av den for å kunne håndheve eventuelle brudd. Enright beskriver dette slik; «*The sole role for the criminal law is that, once an order has been made, if it appears to the court that the respondent has used or threatened violence against the victim, it may attach a power of arrest to the order. If the order is breached, the court's powers in relation to contempt of court are applicable.*».

Etter 2014 er brudd på slike kjennelser straffbart i henhold til Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act 2014 jfr. the Family Law Act av 1996 63CA. Her fremgår det at dersom en person uten rimelig grunn bryter kjennelsen er vedkommende skyldig i en forbrytelse. Dette forutsetter imidlertid at vedkommende var kjent med kjennelsen på tidspunktet da handlingen fant sted jfr. 63CA(2). Det fremgår av kommentar²⁶ til loven at utsatte som ikke ønsker at tvangsekteskapet i seg selv skal straffeforfølges fortsatt har muligheten til å bejære en arrest ordre (arrest warrant) for brudd på FMPO i den sivile domstolen. Slik vi tolker kommentaren vil dette gi den utsatte muligheten til å sørge for at den som bryter kjennelsen blir arrestert uten at dette inngår som del av en straffesak om selve tvangsekteskapet. Kommentaren belyser imidlertid ikke nærmere hvordan det sivile og straffesakssporet skal balanseres i forhold til hverandre. Det fremgår videre at de mest alvorlige bruddene på FMPO har en strafferamme på fengsel inntil 5 år, bot eller begge. Mindre alvorlige brudd straffes med fengsel inntil 12 måneder, bot eller begge. Fremstillingen illustrerer hvordan kriminalisering av brudd på FMPO har svekket ordningens sivile preg og dermed noe av det enkelte tidligere ble fremhevet som en styrke ved ordningen jfr. Enright ovenfor.

Samlet sett viser denne gjennomgangen at lovgivningen relatert til disse kjennelsene i engelsk rett gir retten en vid adgang til å beskytte personer i risiko

²⁵ G & D v Belfast Health & Social Services Trust [2011] NICA 55 (30 June 2011).

²⁶ Jfr. Explanatory notes. Anti-Social Behavior Policing Act 2014. Chapter 12, pkt 316 s. 58.

for eller som allerede er utsatt for tvangsekteskap. Dette understøttes også i følgende avgjørelse²⁷ hvor dommeren reflekterer mer generelt rundt lovgivningen; «*Two aspects of the Act are immediately striking. The first is that it is very widely drawn. It is extra-territorial in its application and orders may be both made and discharged ex parte. Secondly, the Act plainly creates a protective / injunctive jurisdiction. Its object is to prevent forced marriages by protecting those who may be, or have been, forced into marriage.*». Følgende forhold er altså med på å gi loven vid rekkevidde; at den gir avgjørelsene anvendelse utenfor engelsk territorium, at kjennelser kan nedlegges eller endres uten partene tilstede (ex parte) og videre at loven tydelig skaper en beskyttende/rettslig jurisdiksjon for personer i risiko for eller utsatt for tvangsekteskap.

Samtidig illustrerer gjennomgangen også noen begrensninger ved disse kjennelsene. Selv om regelverket gir vid adgang til å ilegge kjennelser for handlinger som er begått på annet lands territorium vil regler knyttet til jurisdiksjon innskrenke mulighetene til å håndheve kjennelsene så lenge personene de gjelder befinner seg på annet lands territorium. Her vil nasjonale myndigheter være avhengig av bistand fra lokale myndigheter. Vi har også sett eksempler på at utstedelse av FMPO kan oppleves av den utsatte som en viktig støtte, men slike kjennelser kan også vanskeliggjøre forholdet til andre familiemedlemmer og i verste fall utsette den utsatte, eventuelle søsken eller andre for risiko. Selv om vi har sett at barnevernet og andre instanser (for eksempel Forced Marriage Protection Unit) har vært inne i noen av sakene, ser det heller ikke ut til å være noen systematisk kobling mellom kjennelsene og den videre oppfølgingen. Dersom det ordinære hjelpeapparatet skulle svikte kan man risikere at den utsatte forblir i en like eller eventuelt ytterligere vanskelig situasjon. Det skal dog nevnes at utsatte tilbys en rekke offerstøttende tiltak under rettsprosessen. Retten kan for eksempel beslutte at den utsatte kan avgi forklaring i eget rom via videolink eller kan avgi forklaring i forkant hvor avhøret tas opp og senere avspilles under saken. I slike tilfeller må den utsatte være tilgjengelig for kryss-eksaminering. Den utsatte kan også tilbys adgang til separat venterom, separat inngang til rettslokale osv. for å unngå å møte den eller de som har utsatt han eller henne for tvangsekteskap eller risiko for dette. Et siste poeng er utviklingen i engelsk rett mot økt kriminalisering, både av tvangsekteskap og av brudd på FMPO. At brudd på kjennelsene ble gjort straffbart har bidratt til å redusere ordningens sivilrettslige preg. Dette er det viktig å være oppmerksom på i lys av den opprinnelige argumentasjonen rundt ordningen hvor det ble anført at en straffetrussel kunne bidra til at utsatte ville vegre seg mot å bruke å ordningen noe man fryktet ville begrense lovgivningens effektivitet. Vi skal nå se nærmere på den norske rettstilstanden.

²⁷ Se Chief Constable & Anor v YK & Ors [2010] EWHC 2438 (Fam) (06 October 2010).

4 Rettstilstanden i Norge

Innledning

Norsk og engelsk rett er på mange måter forskjellig. En viktig forskjell i vår sammenheng er det diametralt motsatte utgangspunktet mellom norsk og engelsk rett i vurderingen av FMPO. I engelsk rett begynte man med sivilrettslige tiltak for senere å kriminalisere tvangsekteskap. I norsk rett er tvangsekteskap allerede kriminalisert. Som fremstillingen vil vise setter i tillegg en rekke lover i norsk rett begrensninger eller forbud som vil være aktuelle i saker om tvangsekteskap.

Her skal vi ta utgangspunkt i hvilke muligheter eller eventuelt manglende muligheter norsk rett gir til å løse tilsvarende situasjoner som vi har sett FMPOene er blitt brukt til i engelsk rettspraksis. Vår målsetting er altså ikke å gi en fremstilling av hvordan tvangsekteskap er regulert i norsk rett. Fremstillingen pretenderer heller ikke å være uttømmende. Å se på tilsvarende problemstillinger som vi har sett FMPOene anvendt på i engelsk rett vil derimot gi oss et utgangspunkt når vi senere skal drøfte overføringsverdien av den engelske ordningen og dermed gi grunnlag for å kunne besvare den mer overordnede problemstillingen; i hvilken grad er FMPO et egnet og nødvendig beskyttelsestiltak i norsk rett?

I gjennomgangen ovenfor har vi sett at FMPOene i de sakene vi har gjennomgått først og fremst blir brukt for å forhindre at tvangsekteskap finner sted, selv om ordningen også omfatter situasjoner hvor tvangsekteskap har funnet sted. Dette kan ha sammenheng med den opprinnelige målsettingen med loven; å gi effektiv beskyttelse mot tvangsekteskap og tilby praktiske løsninger for å håndtere slike situasjoner²⁸. Problemstillinger vi vil belyse er for eksempel: Hvilke muligheter gir norsk rett for å nedlegge forbud mot at foreldre tar barna ut av landet? Finnes det rettslig adgang til å påby at barn hentes tilbake til Norge? Hvilke muligheter finnes videre til å inndra reisedokumenter og begrense muligheten til å få utstedt pass? Problemstillingene berører både sivilrettslige og strafferettslige problemstillinger. Før vi går løs på de ulike problemstillingene skal vi starte med utgangspunktet – forbudet mot tvangsekteskap slik det følger både av internasjonale konvensjoner og nasjonal lovgivning og hvilke forpliktelser den norske stat er pålagt i forhold til å forebygge og bekjempe tvangsekteskap.

²⁸ Vi tar forbehold om at vi har gjennomgått et begrenset antall saker.

Forbudet mot tvangsekteskap og forpliktelser om å bekjempe tvangsekteskap

Å tvinges til å inngå ekteskap utgjør en krenkelse mot den personlige frihet og integritet – altså mot grunnleggende menneskerettigheter. Av FNs Verdenserklæring om menneskerettighetene vedtatt 10. desember 1948 artikkel 16 fremgår det at ekteskap bare må inngås «... etter fritt og fullt samtykke av de vordende ektefeller.» At ekteskap skal inngås frivillig følger også av FNs konvensjon om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner 18. desember 1979 (kvinnekonvensjonen), FNs konvensjon om samtykke til ekteskap, minstealder for ekteskap og registrering av ekteskap av 10. desember 1962, og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (heretter SP) artikkel 23 pkt. 3. Når ektefellen(e) er under 18 år strider tvangsekteskap også mot FNs barnekonvensjon. Norsk rett presumeres å være i overenstemmelse med internasjonale konvensjoner Norge har ratifisert. For konvensjoner som omfattes av fortrinnsregelen i menneskerettsloven § 3 (som EMK, SP og Barnekonvensjonen) går disse ved eventuell motstrid foran nasjonal rett. For øvrig følger det av ekteskapslovens § 1b at inngåelse av ekteskap i Norge skal være av fri vilje jfr. ekteskapslovens § 1b.

Statene er i kraft av internasjonale konvensjoner forpliktet til å iverksette tiltak for å forebygge og stanse tvangsekteskap, noe man ifølge Einarsen (2005) kan utlede av artikkel 23 i SP og tilsvarende av den Europeiske menneskerettskonvensjon av 4. november 1950 (heretter EMK) artikkel 1, sammenholdt med artikkel 8 og 12. Dette fremgår også uttrykkelig av Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (heretter Istanbulkonvensjonen)²⁹. I henhold til konvensjonens artikkel 37 nr. 1 skal medlemmene; «... take the necessary legislative or other measures to ensure that the intentional conduct of forcing an adult or a child to enter into a marriage is criminalized.» I dette ligger en forpliktelse om å sikre at det å tvinge et barn eller en voksen til å inngå ekteskap skal være straffbart. Statene er også forpliktet til å sikre at det er straffbart dersom man med forsett forleder et barn eller en voksen til et annet land enn bostedslandet i den hensikt å tvinge barnet eller den voksne til å inngå ekteskap (jfr. artikkelens nr. 2).

Istanbulkonvensjonen pålegger også statene å iverksette tiltak når et tvangsekteskap allerede er inngått. Det følger av artikkel 32 at medlemmene skal «... take the necessary legislative or other measures to ensure that marriages concluded under force may be voidable, annulled or dissolved without undue financial or administrative burden placed on the victim.»

Dette innebærer at der tvangsekteskap er inngått skal staten iverksette tiltak for å sikre at ekteskapet opphører enten gjennom å kjennes ugyldig, annulleres eller

²⁹ Norge ratifiserte Istanbulkonvensjonen 2. juni 2017 med ikrafttredelse fra 1. november 2017.

oppløses og at dette skjer på en måte som ikke pålegger den tvangsgiftede den økonomiske eller administrative byrden.

I Istanbulkonvensjonen er det i tillegg nedfelt nokså vidtrekkende jurisdiksjonsbestemmelser som er viktig for bekjempelse av transnasjonale handlinger som tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (jfr. Prop 66 S 2016–2017). I henhold til artikkel 44 nr. 1 skal handlinger omhandlet i artikkel 37 være underlagt konvensjonsstatens jurisdiksjon også utenfor dens territorium når handlingen er begått av en borger eller en som bor i konvensjonsstaten (jfr. Prop 42 L [2015–2016] s. 17).

I tillegg til de nevnte konvensjoner foreligger det en bilateral avtale mellom Norge og Pakistan³⁰. Pakistan er ett av flere land hvor tvangsekteskap forekommer. Avtalen omfatter enighet om opprettelse av et rådgivende utvalg for spørsmål knyttet til ekteskap, familie og barn som en følge av spørsmål knyttet til migrasjon mellom stater og hvor et av formålene er å bekjempe tvangsekteskap. Av avtalen følger det at begge land er enige i at: «... *menns og kvinners rett til å inngå ekteskap bare når de gir sitt frie og fulle samtykke, er en grunnleggende menneskerett som anerkjennes i alle de store religioner og i alle verdens rettsystemer.*». Det er videre nedfelt at begge land er «... *fast bestemt på å styrke samarbeidet for å bekjempe tvangsekteskap, en praksis som er forbudt ved lov i begge stater, og som krenker grunnleggende prinsipper i islam...*». I kraft av å ha ratifisert disse konvensjonene, herunder den bilaterale avtalen påligger det altså den norske stat en sterk plikt til å forebygge og bekjempe tvangsekteskap. Vi skal nå se nærmere på noen av problemstillingene som ble løst ved de engelske kjennelsene og hvordan disse løses gjennom nasjonal rett.

Fire hovedproblemstillinger

I eksemplene fra engelsk rettspraksis ble det reist flere problemstillinger. Problemstillingene knytter seg til fire hovedspørsmål; *hvilke muligheter har en i norsk rett for å begrense ekteskapsinngåelse eller på andre måter forebygge at tvangsekteskap inngås?* Finnes det rettslig adgang til å nedlegge et ekteskapsforbud slik vi har sett i engelsk rett? Kan den utsatte selv eller foreldre pålegges å melde fra til myndighetene i forkant av forlovelse og inngåelse av ekteskap? Gir norsk rett hjemmel for å pålegge foreldrene å godta at politiet snakker med barnet på tomannshånd, for eksempel for å avklare om den ekteskapet gjelder er i risiko for tvangsekteskap?

Det andre hovedspørsmålet retter seg mot *hvilke muligheter som finnes i norsk rett for å forhindre at en person i risiko for tvangsekteskap reiser til utlandet.* Her belyser vi spørsmål som i hvilken utstrekning gir regelverket mulighet til å

³⁰ «Avtale mellom Norge og Pakistan om opprettelse av et rådgivende utvalg for spørsmål knyttet til ekteskap, familie og barn som er en følge av spørsmål knyttet til migrasjon mellom to stater.» Avtalen ble inngått 6. desember 2005, i kraft fra 1. mai 2006.

nedlegge utreiseforbud for personer i risiko for å utsettes for tvangsekteskap. Gir norsk lovgivning adgang til å begrense adgangen til å få utstedt pass, samt å pålegge foreldre å levere inn reisedokumenter for barna?

Det tredje hovedspørsmålet handler om *hvilke rettslige muligheter som finnes for å få den utsatte tilbake på norsk jord dersom utreise allerede har funnet sted*. Gir regelverket mulighet til å pålegge foreldre å ta med barna tilbake til Norge? Kan en videre pålegge foreldre å la vedkommende få oppsøke nærliggende ambassade eller lokale rettsinstanser?

Det siste hovedspørsmålet handler om *hvilke muligheter norsk rett gir for å nedlegge forbud mot å true, trakassere eller utsette personen i risiko for tvangsekteskap for nedverdiggende behandling, vold eller trusler om vold?* Denne problemstillingen berører strafferettens domene. Straffebestemmelsen har relevans også i forhold til spørsmål en (å hindre tvangsekteskap) og to (å forhindre utreise til utlandet), men vi har valgt å omtale bestemmelsen samlet til slutt. Her skal vi også peke på noen av beskyttelsestiltakene norsk rett åpner for å bruke.

Fordi FMPOene også omfatter situasjoner hvor ekteskap allerede har funnet sted vil vi tillegg nevne to eksempler på bestemmelser i norsk rett som retter seg mot slike situasjoner.

Hvilke muligheter har en i norsk rett for å begrense ekteskapsinngåelse med sikte på å forhindre tvangsekteskap?

Utgangspunktet etter norsk rett er at partene har rett til å inngå ekteskap forutsatt at vilkårene etter ekteskapsloven er oppfylt. Vilårene for å inngå ekteskap følger av ekteskapslovens 1, 1a, 1b og 2 og hvor 1 a og b er mest relevant hvor det foreligger risiko om tvangsekteskap.

Risiko for tvangsekteskap vil ofte gjelde unge. § 1 a slår fast at personer under 18 ikke kan inngå ekteskap i Norge. Denne bestemmelsen vil derfor være et hinder mot inngåelse av et formelt gyldig ekteskap etter norsk rett for barn under 18 år.

Hva da med avtaler om fremtidige ekteskap som foreldre gjør på barnas vegne? Av barneloven § 30a følger det at en avtale foreldrene gjør om ekteskap på vegne av barnet ikke er rettslig bindende. Blir slike avtaler inngått i utlandet kan de ha rettsvirkning i henhold til det enkelte lands lovgivning, men de har altså ingen rettsvirkning i Norge. Denne bestemmelsen har ifølge forarbeidene et normativt formål – man ønsket å gjøre det helt tydelig at avtaler om ekteskap på barnets vegne ikke er bindende i Norge. I høringsrunden kom det opp spørsmål om man skulle sanksjonere brudd på bestemmelsen. Her valgte departementet å ikke ta med sanksjoner under henvisning til at det kunne være vanskelig å trekke grensen mellom arrangerte ekteskap og ekteskap inngått ved tvang (jfr. Ot.prp. nr.103 [2002–2003] Om lov om endringer i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap [ekteskapslova] m.m.).

Ekteskapsloven § 1b stiller som nevnt krav om at ekteskap skal være frivillig. Her fremgår det at «*Kvinner og menn har samme rett til fritt å velge ektefelle. Ekteskap skal inngås av egen fri vilje og med eget samtykke.*». Bli et formelt ekteskap inngått i strid med disse vilkårene kan hver av ektefellene reise søksmål for å få kjent ekteskapet ugyldig etter el § 16 tredje ledd. Et spørsmål som er særlig relevant i denne sammenheng er imidlertid om ekteskapsinngåelse har vært frivillig eller involvert tvang. Er ekteskapet inngått under tvang oppfyller det for det første ikke kravet om at ekteskap skal være frivillig jfr. § 1 b, , i tillegg kan den som har utøvd tvangen straffes etter lov om straff § 253 (denne bestemmelsen kommer vi tilbake til senere). For å avklare spørsmålet som frivillighet eller tvang kan det være nødvendig å snakke med den ene parten som en mistenker kan være utsatt for tvangsekteskap uten at foreldre eller andre familiemedlemmer er tilstede og dette bringer oss videre til neste problemstilling.

Kan foreldrene gis et pålegg om at politiet får snakke med den utsatte alene?

I engelsk rettspraksis så vi eksempel på at foreldre ble pålagt at politiet skulle få snakke med den utsatte alene. Hvordan stiller dette seg etter norsk rett? *Er den utsatte over 18* er vedkommende myndig. Et pålegg må i så fall rettes mot den utsatte selv og ikke mot foreldrene. Samtidig så vi av fremstillingen av engelsk rettspraksis, at den som mistenktes å være utsatt for tvangsekteskap eller som er i risiko for tvangsgifte ofte kan stilles under sterkt press fra andre familiemedlemmer også der den utsatte er myndig. Et slikt press kan også omfatte press om å fortelle myndighetene at det forestående eller inngåtte ekteskapet er frivillig. Er myndigheten i dette tilfellet politiet vil fornærmede ved innkalling til politiavhør ha plikt til å møte til avhør, men ikke plikt til å forklare seg. Siden tvangsekteskap ofte gjelder mistanke om straffbare handlinger begått av nærstående vil også straffeprosessloven § 122 og 123 komme til anvendelse, slik at fornærmede også kan begjære seg fritatt for vitneplikt, samt retten til å slippe å svare på spørsmål ved en eventuell senere rettsbehandling.

Det følger videre av påtaleinstruksens § 8–11 at vitner skal avhøres enkeltvis. Siden reglene om avhør av vitner kommer til anvendelse så langt de passer også for fornærmede gjelder dette også avhør av den utsatte. Er det oppnevnt bistandsadvokat kan denne være tilstede i avhøret jfr. § 8–13 annet ledd. Dersom fornærmede ønsker det og ikke særlige grunner taler mot det, kan også en person fornærmede har tiltro til være til stede ved avhøret. Politiet kan imidlertid nekte fornærmede å ha til stede en person som selv er vitne i saken, jfr. § 8–11 første ledd. Dersom den ønskede tiltropersonen er et familiemedlem vil vedkommende gjerne også være et vitne i saken og derfor utelukket som tiltroperson. Svaret på spørsmålet stilt innledningsvis er altså at politiet kan pålegge å snakke med den utsatte alene, men han eller hun vil samtidig ha anledning til å la være å uttale seg eller uttale seg forbeholdent.

Er den unge under 18 år vil adgangen til å bestemme over barnet i utgangspunktet ligge hos foreldrene i kraft av foreldreansvaret i barneloven § 30.

Utgangspunktet er altså at foreldrene kan bestemme om barnet skal snakkes med alene eller ikke. Samtale alene med barnet krever foreldrenes samtykke. Samtidig stiller barneloven krav om at barnet skal få informasjon og anledning til å si sin egen mening før det tas avgjørelse av personlige forhold for barnet jfr. § 31 annet ledd. Av første ledd fremgår det også at: «*Etter kvart som barnet blir i stand til å danne seg egne synspunkt på det saka dreiar seg om, skal foreldra høyre kva barnet har å seie før dei tek avgjerd om personlege forhold for barnet. Dei skal leggje vekt på det barnet meiner alt etter kor gammalt og modent barnet er. Det same gjeld for andre som barnet bur hos eller som har med barnet å gjere*». Det følger videre av § 33 at barnet skal gis større selvråderett frem mot barnet fyller 18 år. Dette betyr at dersom en ungdom nærmer seg myndighetsalder og i tillegg selv ønsker å snakke med myndighetene, skal det mye til for at foreldrene kan motsette seg dette i kraft av å påberope seg foreldremyndigheten.

Fordi barnet og foreldrene kan ha motstridende interesser i dette spørsmålet kan også vergemålsloven § 16 jfr. § 34 komme til anvendelse. Etter denne bestemmelsen er en verge «*...inhabil til å handle for den som er under vergemål, når vergen eller noen som står vergen nær, har en interesse i saken som strider mot interessene til den som er under vergemål*». Det følger videre av bestemmelsen at vergens slektninger i rett oppstigende linje og rett nedstigende linje og søsken (jf. bokstav a), men også andre slektninger er regnet som nærstående etter denne bestemmelsen. I slike tilfeller skal det oppnevnes midlertidig verge som i så fall tar stilling til spørsmålet om enesamtale med barnet.

Er barnet yngre og foreldrene nekter politiet å snakke med barnet kan også andre bestemmelser komme til anvendelse. I slike tilfeller vil politiet gjerne inngå samarbeid med barnevernet. Barnevernloven skal «*... sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp, omsorg og beskyttelse til rett tid.*». jfr. § 1. Risiko for tvangsekteskap er helt klart omstendigheter som kan skade deres helse og utvikling. Det følger av Barne- og familiedirektoratets veileder til barnevernet i saker om negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og æresrelatert vold³¹ at «*... Barnevernstjenesten bør vurdere et forløp der de snakker med barnet før foreldrene blir gjort kjent med meldingen. Det er for å unngå at barnet skal bli utsatt for trusler og press fra foreldrene. Erfaring tilsier at den unge kan bli truet til å endre sin historie og forklaring dersom barnevernstjenesten først snakker med foreldrene.*³²» I vårt

³¹ I henhold til veilederen skal slike saker behandles raskt etter mottatt bekymringsmelding. Det skal tidlig gjøres en sikkerhetsvurdering under henvisning til at involvering av barnevernet kan innebære ærestap for familien og kan bidra til å utsette den unge for trusler og represalier fra familien (jfr. negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og æresrelatert vold – en veileder til barnevernstjenesten). Hvorvidt det foreligger risiko for tvangsgifte skal inngå både i den tidlige risikovurderingen og i undersøkelsesfasen av saken.

³² Jfr.

https://bufdir.no/Barnevern/Fagstotte/Negativ_sosial_kontroll_tvangsekteskap_og_aeresrelatert_vold_en_veileder_til_barnevernstjenesten/Fasene_i_en_barnevernssak_familie_og_sikkerhetsarbeid/Melding_om_bekymring/ (lastet ned 24.juni 2019).

tilfelle er imidlertid foreldrene allerede kjent med mistanken om tvangsekteskap. Dersom barnevernet oppretter undersøkelse følger det av barnevernloven § 4–3, femte ledd at barnevernet kan kreve å få snakke med barnet i enerom. Barnevernet oppfordres til å samarbeide med politiet i denne fasen av saken. Styrkes barnevernets bekymring under undersøkelsen kan barnevernet plassere ungdommen utenfor hjemmet etter § 4–12. Vurderes situasjonen som akutt kan barnevernet også fatte akuttvedtak etter barnevernloven § 4–6. Dette innebærer at der det foreligger mistanke om risiko for tvangsekteskap vil det foreligge hjemmel for at barnevernet snakker med barnet alene uten foreldrenes samtykke.

Gir norsk rett rettslig adgang til å nedlegge et generelt ekteskapsforbud?

I engelsk rettspraksis så vi et eksempel på at retten nedla et generelt ekteskapsforbud med sikte på forebygge inngåelse av tvangsekteskap. Foreligger det en tilsvarende adgang i norsk rett? Den engelske kjennelsen gikk ut på å nekte foreldrene å ta ulike skritt i retning av å utsette en ungdom for tvangsekteskap. Den utsatte fikk imidlertid også selv forbud mot å inngå ekteskap inntil fylte 21 år uavhengig av om det var tvang med i bildet og det er denne situasjonen vi her belyser. Tanken bak en slik kjennelse er sannsynligvis en antakelse om at ungdommen vil ha bedre forutsetninger for å stå imot press fra foreldre eller andre familiemedlemmer når de er eldre. Forbudet mot inngåelse av ekteskap gjaldt i denne saken inntil kjennelsen ble endret eller opphevet.

Hvordan norsk rett regulerer denne problemstillingen avhenger av barnets alder. Er ungdommen *under 18 år* vil et forbud mot inngåelse av ekteskap i Norge følge av ekteskapsloven siden man må være 18 år før man kan inngå et formelt gyldig ekteskap jfr. ovenfor. Personer under 18 år kan inngå ekteskap i utlandet, men ekteskapet vil ikke anerkjennes dersom minst én av partene var norsk statsborger eller fast bosatt i Norge på vigselstidspunktet jfr. el. § 18 a annet ledd. Et slikt ekteskap vil kun bli anerkjent av norske myndigheter ved etterfølgende søknad dersom det foreligger sterke grunner jfr. el § 18 a tredje ledd.

I de tilfeller hvor ekteskap er inngått i utlandet og der ingen av partene har tilknytning til Norge på vigselstidspunktet følger det imidlertid av § 18 a første ledd at ... «*Et ekteskap som er inngått i utlandet, anerkjennes her i riket dersom ekteskapet er gyldig inngått i vigselslandet. En regulert samlivsform i utlandet som i hovedsak har samme rettsvirkninger som ekteskap i inngåelseslandet, anerkjennes som et ekteskap her i landet, når begge parter skriftlig har samtykket til dette. (...).Et ekteskap anerkjennes likevel ikke dersom dette åpenbart ville virke støtende på norsk rettsorden (ordre public).*». I henhold til Ot.prp. nr. 100 (2005–2006) «Om lov om endringer i ekteskapsloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å forhindre tvangsekteskap mv)» ga Barne- og familiedepartementet uttrykk for at en ordre public-stridig lav alder for ekteskap klart antas å være under 15 år. Ekteskap inngått i utlandet når ingen av partene hadde tilknytning til Norge

på vigselstidspunktet og partene var mellom 15 og 17 år da de inngikk ekteskapet kan altså etter el. § 18 a første ledd anerkjennes i Norge³³.

Et ekteskap inngått med person under 16 er også ulovlig etter lov om straff (2005) § 262, annet ledd. Skyldkravet er forsett og medvirkning er straffbart. Det fremgår av forarbeidene³⁴ at bestemmelsen (med unntak av endring av strafferammen) er en videreføring av § 220 i straffeloven av 1902. I forarbeidene³⁵ til denne fremgår det at «... *Straffebodet vil difor ramme foreldre eller andre nærstående mv. som arrangerer ekteskap der minst ein av partane er yngre enn 16 år.*». Bestemmelsen gjelder ekteskap inngått i Norge. Dersom et barn under 16 år tas med til utlandet og giftes bort der, faller handlingen inn under straffeloven § 5 første ledd nr. 4.

Er ungdommen *over 18* og vilkårene for ekteskapsinngåelse for øvrig er oppfylt, kan ikke norske myndigheter hindre partene i å inngå ekteskap der det ikke er tvang med i bildet. I slike tilfeller kan heller ikke den utsatte selv eller foreldrene pålegges å melde fra til myndighetene i forkant av forlovelse av ekteskap. En forlovelse har for øvrig ingen rettsvirkninger i norsk rett. Når det gjelder ekteskap følger det av ekteskapsloven § 6 at ekteskapsvilkårene skal prøves før ekteskap inngås og det skal utstedes attest av norsk utenriktjenestemann eller folke-registeret som dokumenterer at vilkårene er prøvet jfr. § 10. Så lenge ekteskapet inngås etter norsk lov vil kontakt med offentlige myndigheter slik sett følge av de generelle reglene rundt ekteskapsinngåelse.

³³ Jfr. forøvrig instruks GI-13/2016 – Nedre aldersgrense for å anerkjenne ekteskap inngått i utlandet. Her oppstilles 16 år som nedre grense for å anerkjenne ekteskap inngått i utlandet, men hvor det samtidig åpnes for en mulighet for å anerkjenne ekteskap der partene er yngre enn 16 år ved ekteskapsinngåelse (bredere vurdering av ordre-public regelen). Formålet med denne instruksen er å sikre at ekteskap inngått i utlandet som kan virke støtende på norsk rettsorden (ordre public) ikke anerkjennes ved behandling av saker etter utlendingsloven (typisk søknad om familiegjenforening mellom ektefeller) og gjelder anerkjennelse av ekteskap inngått i utlandet uten at partene har tilknytning til Norge på vigselstidspunktet jf el § 18 a første ledd. Det er imidlertid et vilkår i utlendingsloven § 40 annet ledd (oppholdstillatelse mellom ektefeller) at begge parter er over 18 år på vedtakstidspunktet.

³⁴ Jfr. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).

³⁵ Jfr. Ot.prp. nr. 51 (2002–2003) Om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap mv.).

Bestemmelser i utlendingslovgivningen³⁶ som har som formål å motvirke tvangsekteskap

Eksempler på andre bestemmelser som sikter å forhindre inngåelse av tvangsekteskap finnes blant annet i utlendingslovgivningen. Et eksempel er innføring av 24-års krav for familieetablering etter utlendingsloven § 41a. Dette er en bestemmelse som indirekte har til hensikt å forebygge at tvangsekteskap inngås. Bestemmelsen ble innført ved lov 17. juni 2016 nr. 58, i kraft fra januar 2017. Vilkåret innebærer at begge ektefeller må ha fylt 24 år dersom det skal gis oppholdstillatelse for å få familieetablering i Norge. Tanken bak bestemmelsen er at eldre personer i større grad er i stand til å motstå press i kraft av alder og posisjon i familien og dermed tvangsgifte. Bestemmelsen kommer ikke til anvendelse dersom ekteskapet er inngått eller samlivet var etablert før tidspunktet for referansepersonens innreise i Norge, eller partene har inngått ekteskap eller levd i et etablert samliv i Norge mens begge har hatt oppholdstillatelse eller norsk eller nordisk statsborgerskap. Det kan likevel gjøres unntak fra vilkåret dersom det er åpenbart ekteskapet eller samlivet er frivillig.

Også andre bestemmelser har som formål å motvirke tvangsekteskap, for eksempel underholdskravet nedfelt i utlendingsforskriften §§ 10–8 til 10–11. Flere rundskriv er også utarbeidet innenfor utlendingslovgivningen med sikte på å forebygge tvangsgifte. Det er for eksempel utarbeidet retningslinjer for håndtering av opplysninger om tvangsekteskap i familieinnvandringsaker. Disse omhandler hvordan Utlendingsdirektoratet skal behandle opplysninger og søknader om tvangsekteskap i familieinnvandringsaker³⁷. Det er også utarbeidet retningslinjer for ansatte på utenriksstasjonene som har som formål å «... *motvirke at ekteskap inngått mot en av partenes vilje kan gi grunnlag for oppholdstillatelse i Norge, eller at tillatelse gis dersom et formål med oppholdet er at ekteskap inngås i Norge mot en av partenes vilje. Et overordnet mål er at retningslinjene bidrar til å motvirke tvangsekteskap*»³⁸. Samtidig fremgår det av handlingsplanen mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse at konsulær bistand er utfordrende.

³⁶Også bestemmelser i annen lovgivning enn utlendingslovgivningen kan bidra til å forebygge tvangsekteskap. For eksempel har Arbeids- og sosialdepartementet foreslått endringer i folketrygdloven hvor formålet blant annet er å stramme inn på offentlig støtte til foreldre som sender barn til land hvor de potensielt kan risikere å bli utsatt for tvang og omsorgssvikt (jfr. Prop.129 L (2018–2019). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i folketrygdloven (krav om bosted og opphold i Norge for rett til ektefelle- og barnetillegg).

³⁷Jfr. rundskriv 2013-010 Retningslinjer for håndtering av opplysninger om tvangsekteskap i familieinnvandringsaker.

³⁸Retningslinjer for utenriksstasjonene om håndtering av tvangsekteskapsaker. RS 2011–021.

Hva kan man gjøre etter norsk rett hvis et tvangsekteskap allerede er inngått?

Selv om det vi nå har skrevet om i stor grad har rettet seg mot forebygging av inngåelse av tvangsekteskap, er det etter engelsk rett adgang til å ilegge FMPO der tvangsekteskap allerede er inngått. Vi skal derfor nevne noen eksempler som regulerer denne situasjonen.

Det følger av ekteskapsloven § 16 tredje ledd at «*Hver av ektefellene kan reise søksmål for å få kjent ekteskapet ugyldig dersom han eller hun er blitt tvunget til å inngå ekteskapet ved rettstridig atferd. Dette gjelder uavhengig av hvem som har utøvd tvangen.*». Bakgrunnen for at bestemmelsen ble innført var en erkjennelse om at tvangsekteskap ikke var et så uvanlig fenomen som man tidligere hadde trodd. I denne forbindelse henvises det i forarbeidene til en avgjørelse i Ringerike herredsrett like før ekteskapsloven trådte i kraft. Her ble ekteskapet til en 18 år gammel jente omstøtt etter tidligere regelverk. Jenta hadde vokst opp i Norge men ble sendt til Pakistan for å gifte seg med en mann hun ikke kjente. Etter ekteskapet var inngått kom de tilbake til Norge og det ble reist sak om omstøtelse av ekteskapet (jfr. Ot prp. Nr 44 [1993–1994] om lov om endringer i lov 4. juni 1991 nr. 47 om ekteskap).

Det fremgår av forarbeidene at det skal et sterkt press til for at det skal kjennes ugyldig etter § 16. Tvangen kan omfatte både fysisk og psykisk tvang³⁹. I henhold til § 16 fjerde ledd faller imidlertid adgangen til å reise søksmål bort hvis sak ikke er reist innen seks måneder etter at ektefellen ble fri fra tvangen. Spørsmålet om denne fristen skal utvides skal utredes av Barne- og familiedepartementet⁴⁰. Det fremgår videre at ikke i noen tilfelle kan søksmål reises senere enn fem år etter ekteskapets inngåelse. Etter § 16 a kan Fylkesmannen reise sak for å få dom for om et ekteskap består eller ikke består. I henhold til ekteskapslovens § 23 tredje ledd gir også tvangsekteskap partene en rett til å kreve å kreve skilsmisse. Her følger det at «*En ektefelle kan (...) kreve skilsmisse dersom han eller hun har blitt tvunget til å inngå ekteskapet ved rettsstridig atferd. Dette gjelder uavhengig av hvem som har utøvd tvangen.*». Bestemmelsen henviser til § 16 fjerde ledd som innebærer at et slikt krav må fremmes innenfor de samme frister som er beskrevet ovenfor.

Ser en nærmere på rettsutviklingen fremgår det at det tidlig på 2000 tallet ble uttrykt en skepsis mot at datidens ekteskapslovgivning ikke ga tilstrekkelig vern mot tvangsekteskap. Få saker var reist for domstolene om å få kjent tvangsekteskap ugyldig. Man mente dette kunne skyldes at de sosiale omkostningene ved å reise sak kunne være for store og at partene kunne befinne seg i en så vanskelig situasjon at det å gå til søksmål ikke var aktuelt. Av denne grunn fremmet daværende Barne- og familiedepartementet forslag om lovendringer

³⁹Jfr. Ot.prp. nr. 103 (2002-2003) Om lov om endringer i lov 4. juni 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapslova) m.m. .

⁴⁰ Jfr. Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse.

som skulle gjøre det lettere for partene å få ekteskapet kjent ugyldig. Blant annet fikk Fylkesmannen adgang til å reise sak på partenes vegne om hvorvidt ekteskapet består eller ikke består under henvisning til at det kunne være lettere å reise sak i tvangsgiftesaker dersom Fylkesmannen kunne reise saken i stedet for partene. I tillegg ble foreldelsesfristen forlenget der partene var under 18 år da ekteskapet ble inngått (såkalt utskutt foreldelse). I disse tilfellene løper femårs fristen fra vedkommende fyller 18.

Selv om det altså foreligger bestemmelser som en tvangsgiftet kan påberope seg for å komme ut av et tvangsekteskap foreligger det imidlertid fortsatt uavklarte spørsmål. Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll (2017–2020) viser til følgende problemstilling: «*Noen ekteskap er inngått utenomrettslig og er ikke gyldige i Norge. Slike ekteskap faller utenfor ekteskapsloven og straffelovens § 253 om tvangsekteskap. Det er ikke mulig å få slike ekteskap annullert, få tatt ut skilsmisse eller eventuelt få noen dømt for tvangsekteskap etter norsk lov.*» (jfr handlingsplanen s. 23). Justis- og beredskapsdepartementet har imidlertid foreslått utvidelse av strl. § 253 (tvangsekteskap) til også å inkludere religiøse ekteskap jfr. nærmere om dette nedenfor. Dette viser at norsk rett i stor grad tilbyr løsninger der tvangsekteskap allerede er inngått og at rettsutviklingen beveger seg i retning av en styrket rettsstilling for utsatte. Vi skal nå se nærmere på det neste hovedspørsmålet.

Hvilke muligheter finnes i norsk rett for å nekte utreise for å forhindre tvangsekteskap?

I engelsk rettspraksis så vi at flere kjennelser omfattet nedleggelse av utreiseforbud for foreldre og ungdom som man mistenkte ville bli utsatt for tvangsekteskap i utlandet. Her skal vi se nærmere på om norsk rett gir mulighet til å nedlegge slike utreiseforbud. I tillegg skal vi se nærmere på eventuelle andre måter å forebygge utreise gjennom å begrense adgangen til å få utstedt pass eller inndragning av pass, reisedokumenter og identifikasjonspapirer for barna.

I hvilken utstrekning kan det nedlegges utreiseforbud?

For personer over 18 som selv ønsker å reise ut av landet vil det ikke foreligge adgang for norske myndigheter å nekte utreise. Man kan tenke seg slike tilfeller hvis den som befinner seg i risiko ikke ser eller vil se den faren han eller hun befinner seg i. Dersom faren for tvangsekteskap vurderes som overhengende kunne man imidlertid tenke seg at avvergeplikten i straffeloven § 196 ville kunne komme til anvendelse. Per dags dato (september 2019) omfattes imidlertid ikke tvangsekteskap av avvergeplikten. Barne- og likestillingsdepartementet gikk ikke inn for en slik endring da det ble fremmet som forslag under høringsrunden i forbindelse med endringer i straffebestemmelsen om tvangsekteskap. Det ble da vist til at forslaget ikke hadde vært sendt på høring jfr. Prop. 42 L [2015–2016] s. 19). I handlingsplanen mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse fremgår det imidlertid at en slik utvidelse skal utredes av Justis- og

beredskapsdepartementet og forslag om en slik utvidelse er senere sendt på høring med frist 19. april 2019. I høringsnotatet⁴¹ er forslaget til utvidelse blant annet begrunnet med at den vil ha en tydelig signaleffekt om at slike handlinger er uakseptable. En slik endring kan også styrke forebygging av tvangsekteskap fordi avvergeplikten vil gå foran lovbestemt taushetsplikt.

Er den utsatte i risiko for tvangsekteskap *under 18 år* vil barneloven kunne komme til anvendelse. I utgangspunktet vil foreldre med felles foreldreansvar i kraft av sin foreldremyndighet ha full adgang til å reise med barna sine utenlands. Dette følger av retten til familieliv i EMK artikkel 8 og Grunnlovens § 102. Barneloven inneholder imidlertid noen bestemmelser som begrenser adgangen til å reise utenlands med barn.

Hvis for eksempel foreldrene sender barnet til et annet land uten at foreldrene reiser med dem kan både § 40 og § 41 komme til anvendelse. Av § 40 tredje ledd stilles det krav om samtykke fra barnet dersom barnet sendes ut av landet uten at noen med foreldreansvar er med. Av § 41 følger det videre at «*Har foreldra sams foreldreansvar, kan retten i orskurd setje forbod mot utanlandsferd for barnet, dersom det er uvisst om barnet vil kome attende.*». I slike tilfeller kan politiet nedlegge midlertidig reiseforbud, barnets pass kan trekkes tilbake og barnet kan plasseres inntil spørsmålet er avklart (jfr. tredje ledd, jfr. annet ledd). Bestemmelsen er kanskje særlig aktuell ved risiko for barne bortføring, men kan også være aktuell ved risiko for tvangsekteskap.

En annen måte å hindre at barnet reiser ut kan være å melde bekymring til barnevernet. Barnevernloven kommer som nevnt til anvendelse i tilfeller hvor det foreligger risiko for tvangsekteskap jfr. over. Er vilkårene oppfylt kan det være snakk om å overta omsorgen etter § 4–12. Vurderes risikoen som akutt, slik tilfellet ofte vil være i slike saker, kan en mulighet være fatte akuttvedtak om midlertidig plassering etter barnevernloven § 4-6 annet ledd. I slike tilfeller vil det være ulovlig å reise ut av landet med barnet uten barnevernets samtykke i henhold til lovens § 4–31. Denne bestemmelsen ble tatt inn i loven i 2015 og representerte en tydeliggjøring av gjeldende rett⁴². Etter bestemmelsen er det også ulovlig å ta med seg barnet ut av Norge uten samtykke fra barnevernstjenesten når det er fattet vedtak om flytteforbud, institusjonsplassering og omsorgsovertakelse eller begjæring om slike tiltak er fremmet for Fylkesnemnda. Å ta barnet ut av landet i en slik situasjon vil også representere en ulovlig bortføring etter Haagkonvensjonen.

Hvis vilkårene for å ta i bruk tvangshjemler ikke foreligger er det ifølge Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets veileder om negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse begrenset hvilke virkemidler barnevernet har til

⁴¹ Jfr. Høring – endringer i straffeloven mv. (avvergeplikt, tvangsekteskap, skyting mot politiet m.m.). desember, 2018.

⁴² Jfr. lov 18. desember 2015 nr. 126 om endringer i barne bortføringsloven, barnevernloven, straffeloven 2005 og rettshjelploven (internasjonal barne bortføring).

rådighet. Da vil barnevernet i stor grad være avhengig av at den som er i risiko for tvangsekteskap selv velger å ikke reise. Ifølge veilederen skal barnevernet i slike tilfeller forklare barnet hva som kan skje dersom det tas med til hjemlandet. Barnevernet har imidlertid mulighet til å kontakte politiet om å beslaglegge barnets pass og reisedokumenter. Dette kommer vi tilbake til nedenfor.

Hvilke muligheter har man til å begrense utreise gjennom begrensninger knyttet til pass og reisedokumenter?

Av engelsk rettspraksis knyttet til FMPOene så vi at kjennelsene i noen tilfeller innebar å nedlegge forbud mot at barn eller foreldre får utstedt pass eller å pålegge foreldre å levere inn barnas pass, identifikasjonsdokumenter og reisedokumenter til offentlige myndigheter. Åpner norsk rett for tilsvarende tiltak?

Vi skal først se på muligheten til å begrense adgangen til å få utstedt og innkrevd pass til de *voksne*, for eksempel barnets foreldre. Norske borgers frihet til å forlate og reise inn igjen i Norge er nedfelt i Grunnlovens § 106 annet ledd. Manglende reisedokumenter vil i praksis innebære en begrensning i å bevege seg over landets grenser. I henhold til passloven § 1 følger det videre at norske statsborgere etter søknad har rett til pass «... etter regler gitt i eller i medhold av denne lov». Rett til pass forutsetter at søkeren «godtgjør sin identitet og sitt norske statsborgerskap.» jfr. § 3. Norske statsborgere vil altså i utgangspunktet ha en rett til å få utstedt pass. For utlending som har fått oppholdstillatelse etter utlendingsloven § 28 skal det etter søknad gis reisebevis for flyktninger for reiser utenfor Norge dersom ikke særlige grunner taler mot det (jfr. utlendingsloven § 64). Unntak fra retten til å få utstedt reisebevis kan imidlertid gjøres dersom det foreligger forhold som gjør at det ikke ville blitt utstedt pass til norsk statsborger, jfr. passloven § 5, jfr. nedenfor. (jfr. utlendingsforskriften § 12–1 første ledd bokstav a).

Hindringer mot å få utstedt pass er regulert i lovens § 5. I saker om tvangsekteskap er det særlig tredje ledd bokstav b som er aktuell. Bestemmelsen gir hjemmel for å nekte utstedelse av pass når det er skjellig grunn til å tro at formålet med reisen er ulovlig virksomhet. Bestemmelsen er primært rettet mot pass-innehaveren selv, det vil si at det er passinnehaver som har til formål å begå ulovlig virksomhet. For at pass kan nektes må tungtveiende hensyn tale for det. I vurderingen skal det også tas hensyn til hvilken betydning pass kan ha for søkeren. Ifølge forarbeidende fremholdes det at retten til pass skal stå sterkt (jfr. Ot.prp. nr. 61 [1996–1997]. I høringsnotatet⁴³ om endringer i passlovgivningen fremholdes det at dette i praksis betyr at pass ikke kan nektes med mindre det foreligger mistanke om at formålet med reisen er mer alvorlig eller samfunns-skadelig kriminalitet. Mistanke om tvangsekteskap vil etter norsk lov være ulovlig

⁴³ Høring – forslag til endringer i passloven, ID-kortloven, passforskriften og utlendingsforskriften.

virksomhet slik at vilkåret vil være oppfylt. Foreligger mistanke om risiko for tvangsekteskap gir altså loven adgang til å nekte å utstede pass.

På samme vilkår som i § 5 tredje ledd bokstav b, gir passloven § 7 første ledd bokstav b hjemmel for å kreve pass innlevert. Dersom krav om innlevering ikke etterkommes, kan politiet ta beslag i passet. Det er kun politiet som kan ta beslag i pass, utenriksstasjoner har ikke denne muligheten. Politiet kan i tillegg i inntil tre uker ta beslag i pass som forevises i passkontroll og som antas å kunne kreves innlevert etter § 7 første ledd. Utlendingspass for flyktninger og reisebevis for flyktninger kan inndras på grunnlag av samme forhold som nevnt i passlovens § 5. Dette innebærer at norsk lov gir hjemmel for å både utstede og inndra pass der det foreligger mistanke om at foreldre vil utsette barna for tvangsekteskap forutsatt at de er norske statsborgere eller har status som flyktninger. Da slike begrensninger ikke følger av FMPOene har de engelske kjennelsene altså en videre rekkevidde enn det som følger av norsk lov.

Hva så med barna? Ser vi på adgangen til å få utstedt eller innkrevd pass for barn under 18 år gjelder det samme utgangspunkt som for de voksne jfr. Grunnlovens § 106 annet ledd ovenfor. Å begrense barns adgang til pass innebærer brudd på retten til respekt for barnets og foreldrenes privatliv og familieliv i Grunnlovens § 102 og EMK artikkel 8. EMK artikkel 2 gir imidlertid hjemmel for å gjøre inngrep i denne retten. Det forutsetter at et slikt inngrep er i samsvar med loven, det må også være nødvendig «... i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet, offentlige trygghet eller landets økonomiske velferd, for å forebygge uorden eller kriminalitet, for å beskytte helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter.». Det stilles også krav til proporsjonalitet. I forhold til barn skal det også gjøres en vurdering av hensynet til barnets beste jfr. Grunnloven § 104. Vurderes barnet i risiko for tvangsekteskap vil både handlingens alvorlighets grad og hensynet til beskyttelse av barnet kvalifisere for i utgangspunktet kunne gjøre inngrep i retten til pass.

Utstedelse av pass til barn under 18 år krever samtykke fra den eller de som har foreldreansvaret (jfr. § 4). Pass kan likevel utstedes til barn med bare den ene forelderens samtykke i tilfeller hvor vedkommende i henhold til barneloven har anledning til å ta barnet ut av landet uten den annens samtykke. Har barnevernet overtatt omsorgen for barnet er det barnevernet som samtykker om utstedelse av pass.

Passloven åpner ikke for å nekte utstedelse eller tilbakekalle pass til mindreårige av hensyn til den mindreårige selv, med mindre det er skjellig grunn til å tro at formålet med reisen er ulovlig virksomhet. Som nevnt vil tvangsekteskap være ulovlig virksomhet og pass er blitt tilbakekalt for både foreldrene og barna i saker

hvor det foreligger mistanke om tvangsekteskap har pass⁴⁴. I Barne- ungdoms- og familiedirektoratets veileder vises det også som tidligere nevnt til at barnevernet kan kontakte politiet som kan beslaglegge pass og reisedokumenter etter denne bestemmelsen i saker hvor det er risiko for utenlandsreise og hvor formålet er tvangsekteskap.

Adgangen til å nekte eller tilbakekalle pass til mindreårige er imidlertid foreslått utvidet. I forslag til endring av passloven er det foreslått inntatt en ny bestemmelse, § 5 g) hvor pass kan nektes utstedt «... *dersom det er grunn til å tro at en mindreårig vil bli utsatt for straffbare forhold i utlandet eller forhold der som kan medføre fare for liv eller helse*. Bestemmelsen gjelder tilvarende ved tilbakekall jfr. § 7. Begrensningen skal ikke gjelde lengre enn nødvendig og ikke lenger enn 1 år jfr. passforskriftens § 12a. Risiko for tvangsekteskap vil nettopp være et slikt tilfelle som bestemmelsen er ment å omfatte. Ved passnektelse eller tilbakekall har passmyndighetene plikt til å varsle barnevernet jfr. forslag til ny § 7a. Det skal ikke stilles strenge krav til hvor sikre opplysninger er for at ulovlig virksomhet vil finne sted jfr. «grunn til å tro» - en teoretisk mulighet er ikke nok men det kreves ikke sannsynlighetsovervekt. I høringsnotatet peker departementet på at passnektelse og inndragning av pass representerer en innskrenkning av barnas bevegelsesfrihet, for eksempel ved at de avskjæres å dra på besøk til slektninger og lignende. Det innebærer også en innskrenkning i foreldrenes mulighet til å reise med barna. Departementet fremhever likevel at hensynet til barnas sikkerhet må gå foran. Disse endringene er per i dag (september 2019) ikke endelig vedtatt, men forutsatt at de blir det, vil dette styrke mulighetene til å forhindre utreise og dermed også barn og unges beskyttelse mot tvangsekteskap. Dette vil også gi norske myndigheter langt på vei de samme mulighetene for å hindre utreise som fulgte av de engelske FMPOene vi har beskrevet tidligere, med de begrensninger som følger av krav til norsk statsborgerskap og flyktningsstatus. I tillegg vil regelverket ha begrenset virkning dersom barnet for eksempel har dobbelt statsborgerskap og dermed dobbelt sett av reisedokumenter.

Hvilke muligheter gir norsk rett til å sørge for at personer i risiko for eller allerede tvangsgiftede personer bringes tilbake til Norge?

I gjennomgangen av engelsk rett så vi et eksempel på en kjennelse som gikk ut på å pålegge en far å bringe datteren i risiko for tvangsekteskap tilbake til England. Har vi tilsvarende muligheter i norsk rett? Kan foreldrene til den utsatte videre pålegges å la han eller hun får oppsøke nærliggende ambassade eller lokale rettsinstanser? I motsetningen til fremstillingen overfor, belyser vi her den

⁴⁴ Jfr. Høring – forslag til endringer i passloven, ID-kortloven, passforskriften og utlendingsforskriften s. 10 hvor det fremgår at: « *I enkelte saker med mistanke om planer om kjønnslemlestelse eller tvangsekteskap, har pass blitt tilbakekalt både for foreldrene og den mindreårige.* ».

situasjonen hvor personen som står i fare for å bli eller allerede er blitt tvangsgiftet befinner seg i utlandet. I den engelske saken befant faren seg i England, mens resten av familien var i et afrikansk land. Men en kan også tenke seg situasjoner hvor barnet er etterlatt i utlandet uten foreldrene, da det ikke er uvanlig at personer i risiko for tvangsekteskap blir etterlatt i utlandet (jf Lidén, Bredal og Reisel, 2014). Årsrapporten fra kompetanseteamet viser også en økning i slike saker (Årsrapport, 2018⁴⁵).

Om adgangen til å pålegge foreldre at barn returneres til Norge og pålegg for foreldre om at barnet oppsøker ambassade eller utenriksstasjon

Begge disse problemstillingene gjelder pålegg mot foreldrene og berører inngrep i retten til familieliv i EMK artikkel 8 og Grunnlovens § 102 og inngrep i foreldremyndigheten etter barneloven § 30. Som vi tidligere har vært inne på vil risiko for tvangsekteskap være et forhold som kan gi grunnlag for inngrep i denne retten. Et slikt pålegg krever imidlertid hjemmel i nasjonal rett. Så langt vi kan se foreligger det ikke slik hjemmel verken som kan pålegge foreldre som oppholder seg i utlandet å returnere et barn i risiko for tvangsgifte og heller ikke å pålegge foreldrene å sørge for at barnet skal kunne oppsøke ambassade eller utenriksstasjon. Her vil også begrensninger knyttet til jurisdiksjon komme inn. Norske myndigheter kan ikke utøve forvaltningsmyndighet eller tvang i en sak der barnet oppholder seg på et annet lands territorium uten samtykke fra staten barnet befinner seg i. Det samme gjelder for øvrig engelske myndigheter, men dersom slike pålegg er gitt i kraft av en FMPO kan de rettsforfølge foreldrene for brudd på FMPO når de kommer tilbake til Storbritannia. Den muligheten har vi ikke i Norge og er en reell forskjell mellom landene. I en slik situasjon vil norske myndigheter være forpliktet etter Haag konvensjonens artikkel 36 til å varsle landets myndigheter. Denne plikten gjelder uavhengig av hvilket land barnet befinner seg i, om det aktuelle landet har tiltrådt konvensjonen, og uavhengig av barnets statsborgerskap. Norsk rett gir altså ikke adgangen verken å pålegge foreldrene å returnere barnet til Norge eller muligheten til å pålegge foreldre som befinner seg i et annet land å la barnet oppsøke ambassade eller utenriksstasjon. På dette punkt gir altså norsk rett mindre mulighet til å gjøre inngrep overfor foreldrene enn det som følger av den engelske ordningen med FMPO.

Hvilke muligheter gir norsk rett for å nedlegge forbud mot å true, trakassere eller utsette personen i risiko for tvangsekteskap for nedverdiggende behandling, vold eller trusler om vold?

I norsk rett vil det følge av straffelovens bestemmelser (lov om straff 2005) at det er forbudt å begå disse handlingene. Når disse handlingene er knyttet til tvangsekteskap rammes handlingene av straffebudet om tvangsekteskap i § 253

⁴⁵ Årsrapport 2018. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll. Oslo: Barne-, ungdoms og familiedirektoratet.

i lov om straff (2005). Her følger det av første ledd at «*Den som ved vold, frihetsberøvelse, annen straffbar eller urettmessig atferd eller utilbørlig press tvinger noen til å inngå ekteskap, straffes med fengsel inntil 6 år.*» «Annen straffbar eller urettmessig atferd» erstatter begrepet «rettstridig» i tidligere lovgivning og kan omfatte handlinger som er straffbare etter andre straffebestemmelser (eksempler vold og trusler), men også handlinger som ikke nødvendigvis omfattes av straffeloven (jfr. Innst. O. nr. 106 [2002–2003] s. 3). «Urettmessig atferd» omfatter blant annet sosiale sanksjoner som kan ramme hardt uten å være straffbare handlinger, for eksempel utelukkelse eller trusler om utelukkelse fra et sosialt fellesskap av stor betydning (op.cit.) Innstilling frå justiskomiteen om lov om endringar i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap mv.). Hva ligger så i å «tvinge» noen til å inngå ekteskap? I følge forarbeidende betyr dette at den som inngår ekteskapet har vært utsatt for et press. De rettstridige handlingene (vold, frihetsberøvelse, annen straffbar og urettmessig atferd eller utilbørlig press) kan imidlertid også være rettet mot noen andre og hvor presset mot vedkommende medfører at den som inngå ekteskap opplever at inngåelse av ekteskap skjer mot hans eller hennes vilje.

Med «ekteskap» menes her ekteskap som er godkjent av norske myndigheter etter ekteskapsloven. Under høringsrunden kom det opp spørsmål om «ekteskap» også burde omfatte utenomrettslige og religiøst inngåtte ekteskap. Det ble i denne sammenheng vist til: «...*at det i mange av de kulturene der det er aktuelt å inngå tvangsekteskap, ikke er uvanlig at ekteskapet inngås mer eller mindre uformelt, noe som blant annet skyldes at formell inngåelse av ekteskap er kostbart og medfører unødig bruk av tid på offentlige kontorer eller lignende. Det blir derfor ofte inngått ekteskap som ikke tilfredsstillende etter straffebudet, men som har full gyldighet i den aktuelle kulturen.*». Riksadvokaten argumenterte i samme retning og viste til Høyesteretts avgjørelse i Rt. 2006/140. Departementet valgte imidlertid å ikke utvide «tvangsekteskap» til å omfatte utenomrettslige og religiøst inngåtte ekteskap men signaliserte at dette kunne bli aktuelt på et senere tidspunkt. Justis- og beredskapsdepartementet skal imidlertid utrede om bestemmelsen også skal omfatte utenomrettslige og religiøst inngåtte ekteskap⁴⁶. Justis- og beredskapsdepartementet har senere foreslått utvidelse av strl. § 253 til også å inkludere religiøse ekteskap, under henvisning både til allmennpreventive hensyn og rettssystematikk.⁴⁷

Etter lovendring⁴⁸ 17. juni 2016 nr. 53 straffes på samme måte den som ved å *forlede* eller *medvirker* til at en person reiser til et annet land enn der ved-

⁴⁶ Jfr. Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse [2017–2020).

⁴⁷ Jfr. Høring – endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, tvangsekteskap, skyting mot politiet m.m.), 2018.

⁴⁸ Formålet med lovendringen var å oppfylle konvensjonsforpliktelsen i Istanbulkonvensjonens artikkel 37 nr. 2 jfr. Prp 42L (2015–2016).

kommende er bosatt med forsett om at personen vil bli gjenstand for tvangsekteskap (jfr. bestemmelsens annet ledd). Bestemmelsen ble innført for å styrke det forebyggende arbeidet mot tvangsekteskap og for å oppfylle Istanbulkonvensjonens artikkel 37 nr. 2. Av hensyn til at personer utsatt for tvangsekteskap ofte er unge i en sårbar situasjon ønsket man å ha muligheten til å gripe inn på et tidlig stadium. Det ble også vist til at det ville gjøre rettshåndhevelsen lettere for politiet når handlingen er straffbar på et tidligere stadium.

Ifølge forarbeidene rammer bestemmelsen for det første det å *forlede* noen til å reise. Det kan for eksempel være der gjerningspersonen oppgir at reisen har et annet formål enn det som er realiteten, for eksempel at formålet er å besøke slektninger. Men bestemmelsen rammer også tilfeller der *fornærmede er klar over formålet* med reisen men «... på grunn av kulturelle og familiemessige strukturer og tradisjoner ikke anser seg i posisjon til å motsette seg reisen.» (Innst.211 L [2015–2016] Innstilling fra justiskomiteen om Endringer i straffeloven og straffeprosessloven (personforfølgelse, forberedelse til tvangsekteskap mv. s. 2). For å sikre at også sistnevnte situasjon var omfattet av bestemmelsen valgte man å inkludere det å medvirke til reisen på annen måte enn ved å forlede. Gjerningspersonens forsett jfr. § 22 første ledd b eller c må dekke at det i det andre landet skal inngås tvangsekteskap etter bestemmelsens første ledd. Forsøk⁴⁹ rammes etter straffeloven § 16 og påtalen følger av straffeprosessloven § 62 a første ledd hvor det fremgår at «*Den offentlige påtalemyndighet skal påtale straffbare handlinger når ikke annet er bestemt ved lov*». For en utfyllende fremstilling av rettsutviklingen viser vi til Lidén og Bredal (2017).

Er handlingene ikke knyttet opp mot tvangsekteskap på en slik måte at forbudet mot tvangsekteskap kommer til anvendelse kan disse handlingene være straffbare etter familievoldsbestemmelsene i straffeloven § 282 og § 283. § 282 lyder som følger:

Med fengsel inntil 6 år straffes den som ved trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser, alvorlig eller gjentatt mishandler

- a. sin nåværende eller tidligere ektefelle eller samboer
- b. sin eller nåværende eller tidligere ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje,
- c. sin slektning i rett oppstigende linje,
- d. noen i sin husstand, eller
- e. noen i sin omsorg.

Er handlingen vurdert som grov kommer § 283 til anvendelse og strafferammen er fengsel inntil 15 år. Er det andre enn familiemedlemmer som har begått handlingene og som ikke omfattes av personkretsen i familievoldsbestemmelsen, handlingen ikke er tilstrekkelig alvorlig eller ikke utgjør et sammenhengende forhold som representerer et voldsregime (jfr. Rt. 2011-140) kan også andre

⁴⁹ For at det skal foreligge straffbart forsøk må den straffbare handling være påbegynt. Planlegging og forberedende handlinger vil ikke være å regne som straffbart forsøk.

bestemmelser komme til anvendelse. Dette gjelder §§ 263 og 264 (grov) om trusler, §§ 251 og 252 (grov) om tvang, §§ 254 og 255 (grov) om frihetsberøvelse, §§ 271 og 272 (grov) om legemskrenkelser og §§ 273 og 274 (grov) om kroppsskade. Samlet viser dette at forbud mot handlingene ilagt gjennom FMPOene allerede vil være forbudt etter norsk lov.

Jurisdiksjon

Selv om straffelovgivningen kommer til anvendelse på flere av de forholdene som er nevnt i FMPOene reiser et nytt spørsmål seg som knytter seg til jurisdiksjon; kan tvangsekteskap begått i utlandet straffes etter norsk straffelov? På straffereettens område er dette regulert i straffeloven § 5 første ledd nr. 4 hvor det fremgår at straffelovgivningen gjelder for handlinger foretatt i utlandet når handlingene anses som barneekteskap eller tvangsekteskap.

Selv om bestemmelsen gir adgang til å straffeforfølge tvangsekteskap begått i annet land i Norge vil rettshåndhevelsen likevel være vanskelig dersom vedkommende ikke oppholder seg på norsk jord. I henhold til politiloven § 3 følger det av folkeretten at statens adgang til å utøve politimyndighet og tvangsmakt i utgangspunktet er begrenset til landets territorium⁵⁰. I slike tilfeller vil norske myndigheter være avhengig av bistand fra det aktuelle landets myndigheter i rettshåndhevelsen. I praksis kan slike utfordringer ved rettshåndhevelsen begrense straffetrusselens effektivitet. Det kan bety at straffetrusselen primært har effekt der den mistenkte gjerningspersonen har et ønske om å returnere til Norge. Her møter en altså de samme utfordringene som i det engelske rettssystemet, med den forskjell at personer kan straffes for brudd på sivilrettslige kjennelser (FMPO) når de kommer tilbake til Storbritannia.

Beskyttelsestiltak i norsk rett: Besøksforbud og kontaktforbud

I tillegg til straffebestemmelsene skal vi til slutt nevne noen beskyttelsestiltak det er adgang til å ilegge etter norsk rett. Fordi mange utsatte for tvangsekteskap befinner seg i en svært trusselutsatt situasjon kan slike tiltak være aktuelle. Besøksforbud er for eksempel aktuelt der en person som opplever seg i risiko for tvangsekteskap bryter med familien⁵¹.

Besøksforbud er et beskyttelsestiltak som har som formål å beskytte utsatte for vold, trusler og trakassering, og særlig de som er utsatt for vold i nære relasjoner. Besøksforbud er hjemlet i straffeprosessloven § 222a, og kan anvendes overfor en person selv om vedkommende ikke har begått en straffbar handling, såfremt det er grunn til å tro at personen i fremtiden vil begå nærmere angitte handlinger. Besøksforbudet kan innebære at den forbudet retter seg mot, forbyr å oppholde

⁵⁰ Jfr. Ot.prp. nr. 22 (1994-95) Lov om politiet (politiloven).

⁵¹ Jfr. Tiltak mot tvangsekteskap. Veileder for offentlige ansatte i møte med ungdom som trues med eller er utsatt for tvangsekteskap.

seg et bestemt sted, eller at vedkommende forbys å kontakte en eller flere bestemte personer. Ved nedleggelse av besøksforbud er den dermed den potensielle utøveren som skal få innskrenket sin bevegelsesfrihet. Dette i motsetning til andre tiltak for å forhindre vold i nære relasjoner der fornærmede bærer byrden, som ved bruk av voldsalarm, sperret adresse eller fiktiv identitet.

Besøksforbudet ilegges av påtalemyndigheten i politiet, og det krever ikke anmeldelse. Besøksforbud skal være et tiltak med lav terskel, og det er definert som et beskyttelsestiltak, ikke en straffereaksjon. Det å bryte besøksforbud er imidlertid straffbart (straffeloven § 168b). Strafferammen for brudd er bot eller fengsel i inntil 1 år.

På samme måte som mange av de engelske FMPOene er bestemmelsen om besøksforbud fremoverskuende, den tar sikte på å forhindre uønskede handlinger i fremtiden gjennom å sette grenser for utøver. Dette er en sentral side ved bestemmelsen; den skal være proaktiv i den forstand at den skal bidra til å beskytte mulige utsatte mot vold eller trakassering. Men bestemmelsen er også bakoverskuende, eller reaktiv, gjennom at det å bryte besøksforbudet er belagt med straff.

Også *kontaktforbud* er et fremoverskuende tiltak. Men mens besøksforbud er et straffeprosessuelt beskyttelsestiltak, er kontaktforbud å anse som straff etter straffeloven § 29 første ledd. De allmenne vilkårene for å idømme kontaktforbud følger av straffeloven § 57 første ledd. Den forbudet retter seg mot må ha begått en straffbar handling. Kravet om en forutgående straffbar handling skiller også bestemmelsen om kontaktforbud fra bestemmelsen om besøksforbud. Bestemmelsen avgrensar ikke mot enkelte straffbare handlinger, eller strafferamme, og innebærer derfor at enhver straffbar handling vil kunne danne grunnlag for kontaktforbud. Derimot er det enkelte straffbare handlinger som er mer aktuelle enn andre, slik som straffeloven §§ 282 og 283 (mishandling- og grov mishandling i nære relasjoner).

Også straffelovens kapittel 25 om voldslovbrudd, og kapittel 26 om seksuallovbrudd er særlig relevante.

Det må være grunn til å tro at vedkommende i fremtiden vil begå en straffbar handling overfor en annen person, forfølge en annen person eller på annen måte krenke en annens fred. De opplistede handlingene det må være fare for, innebærer at det ikke kun gjelder fremtidige straffbare handlinger, men også krenkende eller forfølgende handlinger som ikke nødvendigvis er straffbare. Et kontaktforbud kan innebære at den forbudet retter seg mot forbys å oppholde seg på i bestemte områder, eller å forfølge, besøke eller på annet vis ta kontakt med en annen person.

Kontaktforbud idømmes av domstolene. Dette er dermed også en viktig forskjell fra besøksforbud, som det er påtalemyndigheten som ilegges.

Voldsalarm er et siste type tiltak vi skal nevne. En voldsalarm kan enten utstedes til offeret eller til utøver (såkalt omvendt voldsalarm) og kan ilegges enten alene eller i kombinasjon med besøks- og kontaktforbud jfr. over. Hensikten med disse tiltakene er å få varslet myndighetene dersom utøver kommer i kontakt med personen i risiko. Vi går ikke nærmere inn på disse ordningene.

Avsluttende betraktninger

Samlet viser fremstillingen at det eksisterer flere sivilrettslige og strafferettslige virkemidler i norsk rett som løser mange av de samme problemstillingene som de engelske FMPOene har hatt som formål å løse. På flere områder har vi sett at norsk rett gir rettslig beskyttelse; eksempler på dette er kravet om at en må være 18 år for å inngå ekteskap i Norge og forbudet for foreldre om å inngå avtaler på barnets vegne om ekteskapsinngåelse. Barneloven, barnevernloven og passloven inneholder dessuten alle bestemmelser som gir muligheter til å begrense utreise. Forbud mot vold, trusler, frihetsberøvelse og liknende følger videre av straffeloven og det foreligger flere tiltak som kan brukes for å beskytte den utsatte i en trusselsituasjon.

Samtidig har vi i gjennomgangen også sett eksempler på at den norske rettsordningen ikke går like langt som den engelske. Vi har ikke like stor adgang etter norsk rett som i den engelske til å gi foreldre pålegg for eksempel om å bringe barna tilbake der barna befinner seg i utlandet. Det er heller ikke i norsk rett adgang til å ilegge en person et ekteskapsforbud (uavhengig av om tvang er involvert) etter fylte 18 år dersom vedkommende selv ønsker å inngå ekteskapet og vilkårene for ekteskap øvrig er oppfylt. Samtidig kan man spørre seg om en slik rettstilstand er ønskelig. Det er også viktig å understreke at selv om de engelske kjennelsene i noen tilfeller gir engelske myndigheter større muligheter til å beskytte utsatte i risiko for tvangsekteskap, vil jurisdiksjonsproblemene når det gjelder håndhevelse langt på vei være de samme i begge i land. Når et påbud eller forbud skal håndheves vil en være avhengig av bistand fra myndighetene i det landet barnet eller foreldrene befinner seg i. Beskyttelsestiltakene, for eksempel besøksforbud og kontaktforbud, forutsetter også at den utsatte befinner seg på norsk territorium. Dette er en viktig begrensning når en tar i betraktning den transnasjonale karakteren av tvangsekteskap. Gjennom at brudd på de sivilrettslige kjennelsene (FMPO) er straffbare i det engelske rettssystemet, gir det en større adgang til å straffeforfølge i det engelske enn i det norske rettssystemet. Etter norsk rett vil det å tvinge noen til inngåelse av tvangsekteskap i utlandet være straffbart. Felles for begge land er imidlertid at ingen av forholdene kan pådømmes før gjerningsmannen er tilbake på henholdsvis engelsk og norsk jord.

5 FMPO'enes faktiske virkninger?

Fremstillingen over har konsentrert seg om hvilke løsninger som finnes i norsk rett på problemstillinger som er løst i engelsk rett gjennom bruk av FMPO. Fremstillingen sier imidlertid først og fremst noe om den såkalte «law in books», og i begrenset grad noe om lovens faktiske virkninger. Et viktig spørsmål er derfor også: Bidrar FMPO faktisk til å forebygge og forhindre tvangsekteskap? Som tidligere nevnt har vi ikke forskningsdata som belyser dette i sin fulle bredde. Vi har imidlertid statistikk over antall ilagte FMPO i England og Wales. Med utgangspunkt i disse registerdataene samt mer generelle retts sosiologiske overveielser om rettslig styring, skal vi i det følgende gi innspill til en diskusjon om mulige faktiske virkninger av FMPO. Dette knytter an til FMPOenes målsetting om at man gjennom ordningen har som målsetting å forebygge tvangsekteskap.

Debattene om rettslig styring

Sentrale spørsmål i debattene om rettslig styring er hvorvidt det er mulig å endre samfunnsmessige forhold og levekår ved hjelp av rettslige virkemidler. Kan endringer i rettsregler virke reformerende? Spørsmålet kan synes overflødig – en omfattende lovgivningsaktivitet de siste tiårene skulle tilsi en stor tillit til lovers effektivitet (jfr. Hauge 2002). At lovendringer kan gi rettigheter som fører til endring, er også åpenbart, jfr. f.eks. deler av velferdslovgivningen. Imidlertid er det grunn til å tro at et slikt rettsoptimistisk standpunkt i mange tilfeller bør nyanseres. Slik Torstein Eckhoff skrev i 1983: «Mange mennesker har overdrevne forestillinger om hva som kan oppnås ved hjelp av lovgivning. (...) Det virker nesten som folk tror at loven har magisk kraft, slik at hvis det bare blir bestemt ved lov hvordan noe skal være, så blir det slik.» (Eckhoff 1983, s. 35)

Men hva må til for at en lov skal bidra til sosial endring? I retts sosiologien har man funnet at ulike betingelser må være oppfylt for at en lov skal oppnå sin tilsiktede virkning. Lovgivningens innhold må være kjent, den må brukes og den må praktiseres i tråd med lovgivers intensjoner. Hvis det er knyttet reaksjoner til brudd på lovgivningen, må disse håndheves. Dette kan synes åpenbart, men vi har en rekke eksempler på sovende lover, lover som blir nøytralisert ved at de sjelden blir håndhevet, og vi har også mange eksempler på lovgivning som ikke blir praktisert i tråd med lovgivers intensjoner. Et relevant eksempel her, er hvordan besøksforbudsbestemmelsen (strprl § 222a) blir praktisert i saker om vold i nære relasjoner. En evaluering av bestemmelsen viste at besøksforbud er godt etablert som beskyttelsestiltak i norsk rett, det er imidlertid utfordringer knyttet til effektivitet på grunn av svak håndheving av brudd på bestemmelsen (Dullum 2019). Dette gjør at besøksforbud blir mindre effektivt som beskyttelsestiltak enn det som er tilsiktet av lovgiver. Frykt for at mangelfull praktisering og håndheving av FMPO skulle svekke ordningens effektivitet ble også fremhevet av Enright (2009) i en tidlig fase etter at ordningen ble innført.

Et siste forhold er at en lovs virkning vil avhenge av hvilket sosialt landskap loven faller ned i og skal virke innenfor. Lovgivning får sine tilsiktede virkninger når de økonomiske, sosiale og politiske betingelser i lovgivningens "omgivelser" virker i samme retning som lovgivning selv. Det vil dermed være viktig å vurdere den konkrete sosiale konteksten den aktuelle loven skal virke innenfor, i vårt tilfelle er det tvangsekteskap. Her må man vurdere hvordan kjennetegn ved utsatte og utøvere, den sosiale situasjonen de befinner seg i, samt de sosiale rammene rundt tvangsekteskap, kan få betydning for hvordan en lov vil virke.

I tillegg til slike tilsiktede virkninger, kan lovgivning ha virkninger som i liten grad er tilsiktet eller erkjent av lovgiver. Dette kan være virkninger av både positiv og negativ art. Lovgivningen kan f.eks. fungere som viktige symboler i et samfunn, men kan også bidra til å svekke sosiale ordninger i et samfunn.

Anvendt på innføring av et særlig beskyttelsestiltak om tvangsekteskap (FMPO) i norsk rett, betyr dette at en slik avveining også må bygge på en vurdering av mulige tilsiktede og utilsiktede virkninger av et slikt tiltak. I det følgende skal vi gi noen innspill til en slik diskusjon.

Spørsmål knyttet til effektivitet

Omfang av FMPO

Det engelske Ministry of Justice har siden tiltaket ble innført i 2008, utarbeidet statistikk over antall begjæringer om FMPO, samt antallet FMPO som årlig er ilagt. Vi presenterer her tall fra og med 2009 (siden dette er det første hele fulle året med FMPO) til og med 2018.

Tabell 1: Søknader om og illeggelse av FMPO, 2008 – 2018. Antall.

År	Total applications made	Total orders made
2009	96	101
2010	116	149
2011	123	157
2012	116	124
2013	173	108
2014	172	176
2015	261	217
2016	281	246
2017	278	247
2018	322	324

Kilde: Family Court Statistics 2019, Tabell 18.

Vi ser at FMPO er svært lite brukt engelsk rett.⁵² Det engelske Ministry of Justice kommenterer det også selv: «The number of applications and orders made for Forced Marriage Protection Orders (FMPOs) is very small.» Antallet er svært lavt, men det har vært en jevn økning i antall begjæringer om en FMPO i løpet av 10-årsperioden: antallet har økt fra 96 i 2009, til 322 i 2018. Antall ilagte FMPO følger økningen i antall begjæringer, antall ilagte FMPO har økt fra 101 i 2009, til 324 i 2018.⁵³

Ellers viser tabellen at det frem til 2014 ble ilagt flere kjennelser enn det var begjæringer om FMPO. Fra 2015, dvs. etter kriminaliseringen i 2014, er det ilagte antallet kjennelser lavere enn antall begjæringer. Vi skal være svært forsiktige med å trekke slutninger på grunnlag av dette. Men det kan bety at retten har vært mer tilbakeholden med å ilegge kjennelser etter at brudd på FMPO, og også tvangsekteskap, ble kriminalisert. Hovedbildet er allikevel at antall kjennelser er få, og at FMPO er svært lite brukt i engelsk rett.

Tabellen nedenfor viser hvem som har begjært FMPO:

Tabell 2: Applicant type⁵⁴. Antall.

År	Person to be protected	Relevant 3rd party	Other 3rd party	Other
2010	37	30	45	4
2011	38	44	41	-
2012	44	31	41	-
2013	72	51	50	-
2014	40	72	60	-
2015	51	77	133	-
2016	49	113	119	-
2017	33	87	157	1
2018	22	184	116	-

Kilde: Family Court Statistics 2019, Tabell 18.

Vi ser at det er svært sjelden at den utsatte selv ber om beskyttelsestiltaket. I de alt overveiende tilfellene er det en tredjepart som begjærer. I statistikken er det ikke beskrevet hvem dette er, om det er politi, offentlige myndigheter, eller nærstående til den utsatte.

Verdt å merke seg er også at fra 2015 er det en nedgang i at utsatte selv begjærer en FMPO. Det er dermed også her tegn til at mønsteret endrer seg etter kriminalisering, de utsatte søker FMPO i mindre grad. Om nedgangen skyldes at

⁵² Ikke for å sammenligne, men for å perspektivere den lave bruken av tiltaket: I 2018 ble det ilagt 18 896 Domestic violence remedy orders i engelske familiedomstoler.

⁵³ Antall ilagte FMPO kan noen år overstige antall begjæringer samme år, fordi en kjennelse kan ilegges året etter en begjæring.

⁵⁴ Her går tallene kun fra 2010

de utsatte blir mer tilbakeholdne med å begjære FMPO etter kriminalisering, er usikkert. Vi ser imidlertid også at det skjer en forholdsvis kraftig økning i at andre enn den utsatte selv begjærer en FMPO etter kriminalisering. En forklaring kan være at tredjepart i større grad begjærer FMPO også som ledd i å beskytte den utsatte mot eventuelle represalier dersom han/hun selv begjærer en FMPO, men også her skal vi være forsiktige med å trekke slutninger. Hovedbildet er uansett at de utsatte selv sjelden begjærer en kjennelse om en FMPO, i alt overveiende grad er det en tredje part som begjærer.

Tabellen nedenfor viser alderen på den FMPO skal beskytte:

Tabell 3: Age of person to be protected. Antall begjæringer.

År	17 & under	Over 17	Unknown
2010	57	55	4
2011	65	60	8
2012	51	38	27
2013	112	57	4
2014	115	53	4
2015	165	76	20
2016	176	97	8
2017	189	84	5
2018	233	83	6

Kilde: Family Court Statistics 2019, Tabell 18.

De fleste av dem som det begjæres en FMPO for, er under 17 år. Tiltaket brukes derfor i stor grad overfor barn/mindreårige selv om også antallet som er over 17 år er økende.

Når det gjelder det nærmere innholdet i kjennelsene, føres det ikke statistikk over dette. For å få vite omfanget av hvilke typer tiltak som pålegges utøverne, må man gå manuelt inn i den enkelte kjennelse. Dette har ikke vært mulig innenfor dette prosjektets rammer, men vi har vist flere eksempler i avsnittene om engelsk gjeldende rett.

Oppsummeringsvis viser tallene at tiltaket er lite i bruk, selv om både antall begjæringer og antall ilagte FMPO er økende. Tiltaket brukes i stor grad overfor mindreårige, og det er svært sjelden at utsatte selv begjærer en FMPO. Det at det hovedsakelig er andre enn den utsatte selv som begjærer, er nok en avspeiling av fornærmedes alder.

Vi vet ikke hva som er årsakene til den lave bruken. En forklaring kunne være at det speiler omfanget av tvangsekteskap i England og Wales. Denne forklaringen er imidlertid mindre sannsynlig, sett på bakgrunn av at den engelske Forced Marriage Unit (FMU) ga råd eller støtte i 1 428 saker om tvangsekteskap i 2017 (Home Office 2017). En annen forklaring på det lave antallet kan være at tiltaket

er forholdsvis nytt; det ble innført i 2008. Det tar ofte tid før rettslige ordninger får «satt seg» og blir tatt i bruk av rettsanvenderne. Det at både antall begjæringer og antall ilagte FMPO er økende kan støtte opp under en slik forklaring.

Vi vet heller ikke hvorfor de utsatte selv sjelden begjærer en FMPO. Det kan hende at tiltaket ikke er godt nok kjent av de som trenger beskyttelse. Det ligger mye informasjon ute om tiltaket, både hos hjelpeorganisasjoner og hos ulike statlige organisasjoner, men ulike mekanismer kan gjøre at informasjon ikke når fram til de aktuelle. Det kan også hende at utsatte ikke ser FMPO som egnet for sin situasjon, og at selv om tiltaket ilegges av en sivil domstol, ikke av straffeapparatet, kan dette representere en høy terskel for mange utsatte.

Kanskje vedrører dette også et tema som etter vårt skjønn ikke får nok oppmerksomhet i debatten om reguleringen av vold i nære relasjoner generelt og av tvangsekteskap spesielt. Dette gjelder hvordan en sterkere vekt på bruk av strafferettslige virkemidler kan bidra til at utsatte og ofre trekker seg unna det sivile hjelpe- og tiltaksapparatet. Vi har vist at dette en sentral diskusjon i utviklingen av FMPO i engelsk rett, der dette argumentet var tydelig tilstede. I dag er imidlertid denne diskusjonen i stor grad fraværende. Vi skal utdype dette i det følgende.

Strafferettsliggjøring som hinder for FMPO?

Som vi har vist, har det skjedd en stadig sterkere strafferettslig regulering av tvangsekteskap i engelsk rett. Fra at FMPO kun var hjemlet i sivilretten, er nå brudd på FMPO kriminalisert, og strafferammen er inntil fem års fengsel. I tillegg er tvangsekteskap nå kriminalisert i engelsk rett.

Et viktig ankepunkt mot bruk av straffeapparatet i saker om vold i nære relasjoner generelt, er at dette ikke tjener ofrene. Den nære relasjonen mellom offer og utøver gjør at disse sakene kommer i en særstilling i rettsapparatet. Få ønsker å anmelde, dette kan være både av frykt for gjerningspersonen, eller at man ikke ønsker gjerningspersonen tiltalt og straffet. Man ønsker at volden opphører, men ikke nødvendigvis ved å involvere straffeapparatet. Voldsutsatte kan gå mange «runder» før de til slutt anmelder utøver.

Det kan se ut til at dette gjør seg minst like sterkt gjeldende i saker om tvangsekteskap og æresrelatert vold. Vi har noe dokumentasjon på at utsatte for æresrelatert vold og tvangsekteskap i svært liten grad ønsker å involvere straffeapparatet. Dette har også vært fremme i de engelske diskusjonene om regulering av tvangsekteskap, slik f.eks. Southall Black Sisters har uttalt det: «Forced marriage involves extremely vulnerable young women and children who have immense fears and concerns about criminalising their parents and close family members, including siblings.» (Southall Black Sisters 2012, s. 5). En anmeldelse kan også gjøre det også vanskeligere å få til en gjenforening med familien på et senere tidspunkt.

En hypotese kan være at denne sterkere strafferettsliggjøringen av tvangsekteskap i engelsk rett, kan gjøre at utsatte vegrer seg for å oppsøke det sivile tiltaksapparatet med en begjæring om en FMPO. Som nevnt var disse diskusjonene fremme i de tidlige debattene om hvordan man skulle regulere tvangsekteskap i engelsk rett, men disse diskusjonene ser ut til å være mindre tilstede i dag. Dette kan være i tråd med at man i Storbritannia er inne i et mer punitivt klima, der straff og strafferegulering, ikke velferdstiltak, har fått en mer sentral plass i løsningen av sosiale problemer (f.eks. Garland 2002).

Denne strafferettsliggjøringen av tvangsekteskapsfeltet kan således bidra til at FMPO ikke får den anvendelsen som er tilsiktet av lovgiver. Selv om vi skal være forsiktige med å trekke noen konklusjon her, kan imidlertid dette også styrke vår hypotese om at nedgangen i antall begjæringer fra den utsatte selv kan ha sammenheng med kriminalisering.

Vi mener dette er en diskusjon som også kan være relevant for norske forhold. Norge var tidlig ute med å kriminalisere tvangsekteskap (i 2003). Som tidligere nevnt er altså Norge i en motsatt situasjon av det som har vært situasjonen i engelsk rett, der man startet med det sivilrettslige beskyttelsestiltaket, for så å kriminalisere. Det ligger en viktig forskningsoppgave i å undersøke hvordan det at tvangsekteskap allerede er kriminalisert vil slå ut for anvendelsen av et beskyttelsestiltak av typen FMPO i norsk rett. Kan det føre til at beskyttelsestiltaket vil få liten betydning også i norsk rett? Dette er viktige spørsmål som bør diskuteres, for så vidt også når det gjelder bruk av legalstrategi på hele feltet vold i nære relasjoner.

Andre betingelser for effektivitet

I en diskusjon av FMPOenes effektivitet, er det også viktig å kartlegge i hvilken grad det knyttes spesifikke hjelpetiltak til en FMPO. Tiltaket kan pålegge utøver ulike former for restriksjoner, men som nevnt i fremstillingen over den engelske rettstilstanden, er det usikkert om det skjer noen systematisk sammenkobling mellom en FMPO og oppfølging av hjelpe- eller sikringstiltak for den utsatte, eller tiltak som retter seg mot utøver, med sikte på endring av trusselatferd. Gitt den sårbare sosiale situasjonen mange utsatte for tvangsekteskap ofte befinner seg i, vil manglende oppfølging fra hjelpeinstanser kunne føre til at den utsatte blir ytterligere marginalisert.

I en artikkel i avisa the Guardian blir dette poenget understreket. Det fremgår at når f.eks. foreldrene til en mindreårig har fått en FMPO mot seg, er det ikke nødvendigvis slik at den mindreårige ikke fortsetter å bo sammen med foreldrene. I artikkelen heter det: «Potential victims are often taken into police protection for up to 72 hours while the order is sought. But if an order is issued on a minor, that child may well return to the family home. So what happens when the girl – and it is overwhelmingly girls – goes home, after an FMPO has been served on her parents and other family members?»

I artikkelen understrekes det at tiden etter at den mindreårige kommer hjem etter at en FMPO er ilagt, kan bli kritisk for den utsatte. Det gis eksempler på saker der det ikke har vært satt i verk hjelpe- og beskyttelsestiltak i forbindelse med en FMPO, og at dette har ført til at utsatte har vært utsatt for alvorlig vold. Det understrekes derfor at FMPO kan utsette unge for fare dersom tiltaket ikke kombineres med andre hjelpetiltak: «Girls are at risk if the FMPO isn't used properly, with a joined-up approach from partner agencies, predominantly police and children's social care.»

I en diskusjon av om man skal innføre et beskyttelsestiltak som FMPO i norsk rett, blir spørsmål om hva som skal ledsage en FMPO av øvrige hjelpetiltak rundt utsatte, og om det skal omfatte noen form for endringsarbeid rettet mot utøverne, helt sentrale. Gjennom de erfaringene man har fra det norske hjelpeapparatet, f.eks. Det nasjonale botilbudet, vet vi at unge utsatt for tvangsekteskap/æresrelatert vold som har forlatt familien, befinner seg i en svært sårbar situasjon. Savn gjør at de ofte oppsøker familien, og dette kan sette dem i en svært risikofyllt situasjon. Man kan tenke seg at det samme vil kunne gjelde en FMPO. En FMPO uten at hjelpeapparatet involveres, kan bidra til at den utsatte kommer i en svært vanskelig livssituasjon uten hjelp til å håndtere dette, og at dette i sin tur kan føre til at en FMPO blir lite effektiv. Tvangsekteskap kan inngå i annen omfattende voldsutøvelse, og her er det viktig med praktisk hjelp, et godt hjelpeapparat og gode sosiale tilbud.

I nær tilknytning til dette temaet, er også det overordnede spørsmålet om i hvilken grad særlovgivning av typen FMPO bidrar til å løse problemene knyttet til tvangsekteskap, eller om andre tiltak kan være relevante å diskutere. Vi skal avslutningsvis si noe om dette.

Mulige utilsiktede konsekvenser av særlovgivning

En viktig del av diskusjonen om hvordan man kan forebygge og håndtere tvangsekteskap, er hvorvidt særlovgivning, enten av sivilrettslig eller strafferettslig art, er det best egnede virkemiddelet for å regulere disse handlingene. Slik vi har vist, var dette tidlig fremme i de engelske diskusjonene. Her ble det pekt på at særlovgivning kan ha noen utilsiktede og uønskede konsekvenser, som at dette bidrar til å kulturalisere disse handlingene, og derigjennom at man stereotypiserer eller essensialiserer grupper i befolkningen. Dette igjen kan avlede oppmerksomheten fra de grunnleggende årsakene til at tvangsekteskap kan bli inngått. Dette kan være maktforhold og ulikheter knyttet til kjønn eller klasse. Disse argumentene er også fremme i dagens diskusjoner. Vi skal referere noen momenter i disse diskusjonene, siden også disse er relevante for vurderingen om man vil innføre et særtiltak av typen FMPO i norsk rett.

For Danmarks vedkommende er Kumm Sabba Mirza i sin doktorgradsavhandling om æresrelaterte forbrytelser, herunder tvangsekteskap, en skarp kritiker av den danske særlovgivning som er innført på disse feltene. I sin analyse viser hun til debatter om lovgivningen i Folketinget, der – selv om bildet ikke er svart/hvitt –

spesifikke befolkningsgrupper er blitt omtalt «... i negative vendinger eller på en stigmatiserende måte. De er blevet kategoriseret som miskrediterede på grund af deres tribale slægtsbetingede stigmata, som i denne forbindelse både har utgjort et stigma på grund av race, nation og religion.» (2018, s. 211). Når det gjelder reguleringen av tvangsekteskap spesielt, peker hun på at dette primært retter seg mot den muslimske befolkningen i Danmark, og at lovgivningen dermed i stor grad bidrar til en slik kulturalisering av forståelsen av tvangsekteskap. Dette kan i sin tur føre til at lovgivningen blir lite effektiv.

I engelsk sammenheng er det framhevet at slik type lovgivning kan avlede oppmerksomheten fra hva som forårsaker tvangsekteskap og de sosiale forholdene utsatte for tvangsekteskap lever under, og at her er kjønn særlig viktig. Gill & Sundari (2009) tok tidlig opp dette i diskusjonene om FMPO: «Despite the clear significance of the Forced Marriage Civil Protection act (2007), it is still geared towards a legalistic approach that does little to address the condition in which FM thrive, specifically the context of gender inequality which often gives rise to, and legitimizes, this practice.» (s. 262). De framhever også at tvangsekteskap må forstås innen en kontekst av vold i nære relasjoner generelt: «In working to assist women facing the prospect of forced marriage, there is an urgent need to abandon culturalist approaches in favour of conceptualizing forced marriage as part of a wider problem of VAW (violence against women, vår tilf.)» (s. 266). De mener derfor at tiltak mot tvangsekteskap må omfatte tiltak som «... fully engage with issues of social justice and the socio-cultural values and practices which underlie and perpetuate all types of gender-based violence.» (s. 266).

Det er også pekt på at når man utformer spesiell lovgivning for å regulere tvangsekteskap, kan det bidra til at man i mindre grad adresserer de sosiale og økonomiske tiltakene som må til for å hjelpe de som bryter ut av et tvangsekteskap inn i majoritetssamfunnet. Mairead Enright sier det slik: «... legal efforts to facilitate exit from forced marriage are undermined by inadequate attention to the social and economic factors which further hamper such exit.» (2009, s 351). Man har tiltak som har til hensikt å forhindre tvangsekteskap ved at man kommer seg ut av «kulturen», mens det er lite av tiltak som bistår den utsatte til å komme seg inn i majoritetssamfunnet, av typen hjelpetiltak, sosiale tiltak osv. Hun er sterkt kritisk til nedskjæringer til frivillige organisasjoner og andre som bistår med hjelp, samt lite ressurser til praktiske og sosiale tiltak som bistår utsatte som bryter ut av et tvangsekteskap. Hun sier: «Choice 'away' from culture is valorised, while choice 'towards' culture is discouraged.» (s. 352).

Avsluttende betraktninger

Samlet sett viser fremstillingen i dette kapittelet at det er usikkert i hvilken grad FMPO faktisk er et effektivt beskyttelsestiltak for utsatte for tvangsekteskap. Noe peker mot at tiltaket har en forholdsvis liten betydning. For det første er tiltaket lite brukt i engelsk rett. Antall begjæringer er imidlertid økende, noe som kan bety

at tiltaket er i ferd med å få en større betydning. Det er imidlertid verdt å merke seg at det bare er unntaksvis at den utsatte selv begjærer en FMPO, i all hovedsak er det en tredjepart som begjærer. Det er viktig å undersøke hvorfor det er slik, om det kan forklares med at utsatte selv av ulike grunner vegrer seg for å begjære en FMPO, at tiltaket ikke er godt nok kjent, eller at utsatte ikke ser tiltaket som egnet for sin situasjon. Vi har også lagt vekt på å diskutere hva kriminaliseringen av brudd på en FMPO og tvangsekteskap i engelsk rett kan ha å si for om utsatte oppsøker rettsapparatet for å be om beskyttelse. Vi har funnet indikasjoner på at en sterkere strafferettsliggjøring av feltet tvangsekteskap og vold i nære relasjoner generelt, kan føre til at utsatte trekker seg unna tiltaksapparatet. Det kan være ulike grunner til det, som frykt for represalier, eller at man ikke ønsker at nære familiemedlemmer skal straffes. Man kan tenke seg at ved å knytte gode hjelpe- og ressurstiltak til en FMPO vil dette avhjelpes, men vi har ikke kunnskap om i hvilken grad det skjer noen systematisk sammenkobling mellom en FMPO og hjelpetiltak for den utsatte.

Samlet er dette forhold som kan trekke i retning av at tiltaket ikke oppfyller lovgivers intensjon om at FMPO skal være et godt og effektivt beskyttelsestiltak for utsatte for tvangsekteskap. Når det er sagt, er det også viktig å minne om lovgivningens normdannende effekt. Det er ikke slik at lovregulering overhodet ikke har noen betydning for handlinger og holdninger i et samfunn. Kanskje kan man tenke seg at eksistensen av FMPO som beskyttelsestiltak og kriminaliseringen av brudd på FMPO, kan bidra til å endre holdninger til tvangsekteskap. Dette kan i sin tur bidra til at omfanget av tvangsekteskap reduseres. Hvis det skjer, har lovgivningen en viktig tiltenkt virkning.

6 Oppsummering og konklusjon

Formålet med dette prosjektet har vært å gi en presentasjon og analyse av beskyttelsestiltaket Forced Marriage Protection Orders (FMPO), med sikte på å diskutere om dette kan være et egnet beskyttelsestiltak for utsatte for tvangsekteskap i norsk sammenheng. FMPO ble innført i engelsk rett i 2008. Tiltaket var lenge hjemlet som et rent sivilrettslig tiltak, og en kjennelse om en FMPO ble avsagt av en familiedomstol. Siden (i 2014) har Storbritannia kriminalisert tvangsekteskap, og da ble det også straffbelagt å ikke etterkomme en FMPO.

Presentasjonen av rettstilstanden i England og Wales viser at ordningen gir retten et vidt spillerom for å gripe inn mot tvangsekteskap. FMPO gir retten en vid adgang til å beskytte personer som står i risiko for å bli tvangsgiftet, eller som allerede er utsatt for tvangsekteskap. Regelverket gir også vid adgang til å ilegge kjennelser for handlinger som er begått på annet lands territorium. Det er eksempler på at en FMPO kan oppleves av den utsatte som en viktig støtte. På den annen side kan en kjennelse også vanskeliggjøre forholdet til andre familie-medlemmer, og i sin ytterste konsekvens utsette offeret, eventuelle søsken eller andre for risiko.

En svært viktig side ved ordningen er imidlertid at selv om det kan ilegges en FMPO for handlinger begått på annet lands territorium, innskrenker regler om jurisdiksjon mulighetene til å håndheve kjennelsene, så lenge personene kjennelsen gjelder befinner seg på annet lands territorium. Her vil nasjonale myndigheter være avhengig av bistand fra andre lands myndigheter. Brudd på kjennelsen vil imidlertid kunne håndheves dersom personen returnerer til England/Wales.

Samtidig indikerer registerdata at ordningen brukes i meget begrenset utstrekning. Det mangler imidlertid kunnskap om lovens faktiske virkninger, herunder i hvilken grad kjennelsene overholdes, og hvordan eventuelle brudd håndheves.

Når det gjelder spørsmålet om overføringsverdi til norske forhold, har vår gjennomgang vist at norsk rett med visse unntak allerede byr på løsninger på mange av de utfordringene som FMPO i dag løser. Norge har imidlertid svært begrenset handlingsrom på andre lands territorium. Innføring av et beskyttelsestiltak av typen FMPO vil ikke løse dette. Jurisdiksjonsproblemene er de samme for England/Wales og Norge.

Vi gir ikke i dette notatet anbefalinger om hvorvidt man bør innføre et beskyttelsestiltak av typen FMPO i norsk rett. En slik anbefaling ville måtte bygge på vanlige rutiner for lovforarbeider, herunder underlegges en grundig rettslig behandling av lovgiver. Det er også grunn til å understreke at FMPO virker innen en helt annen riddicuettsorden enn den norske. I Norge har vi ikke særdomstoler

slik Storbritannia har, og vår rettsorden omfatter ikke bruk av sivilrettslige kjennelser i en slik utstrekning som vi ser i det engelske rettssystemet. Vårt beskyttelsestiltak besøksforbud er for eksempel hjemlet i straffeprosessloven. Også dette gjør at det ikke er mulig å gi noen anbefaling for norske forhold med direkte bakgrunn i engelsk regleverk. Et siste forhold er at vi mangler helhetlig forskningsbasert kunnskap om ordningens faktiske virkninger, også av eventuell utilsiktet karakter. Ordningen brukes lite, og her må man vite mer om grunnene til det for å kunne gi noen anbefaling om overføringsverdi.

Vi har imidlertid pekt på flere momenter som bør inngå i en diskusjon om det er ønskelig og kan være virksomt å innføre et lignende tiltak i norsk rett:

For det første har vi pekt på at det i vurderingen er viktig å se på hvilke muligheter norsk rett gir til å løse tilsvarende problemstillinger som FMPO har som formål å løse. I dette notatet har vi vist til at det eksisterer flere sivil- og strafferettslige virkemidler i norsk rett som kan gi den beskyttelsen som FMPO er ment å gi. Vi har f.eks. bestemmelser om ekteskapsinngåelse og bestemmelser som gir muligheter til å begrense utreise, og forbud mot vold, trusler og frihetsberøvelse som følger av straffeloven. Norsk lovgivning hjemler også ulike beskyttelsestiltak for vold- og trusselutsatte, som besøks- og kontaktforbud. Dette trekker i retning av at et tiltak av typen FMPO i norsk rett på flere områder vil være overflødig. Samtidig er det eksempler på at den norske rettsordningen ikke går like langt som den engelske. Vi har f.eks. ikke like stor adgang etter norsk rett å gi foreldre pålegg om å bringe tilbake barn som befinner seg i utlandet. Men selv om engelsk rett i noen tilfeller gir større muligheter til å beskytte utsatte som står i risiko for tvangsgifte, vil jurisdiksjonsproblemene når det gjelder håndheving langt på vei være de samme i begge land. Dette er en viktig begrensning når det en tar i betraktning den transnasjonale karakteren av tvangsekteskap. Dette peker i retning av at et beskyttelsestiltak av typen FMPO i norsk rett vil støte på hindringer når det gjelder praktiseringen av bestemmelsen, noe som vil hindre bestemmelsens effektivitet. En forutsetning for at en lov skal nå sin tilsiktede virkning, er at den blir praktisert i tråd med lovgivers intensjoner. Mangelfull praktisering eller mangelfull håndheving kan føre til at en lovs virkning blir nøytralisert.

For det andre vil det i diskusjonen om FMPO kunne bli et egnet og effektivt beskyttelsestiltak i norsk rett, være viktig å vurdere den konkrete sosiale konteksten bestemmelsen skal virke innenfor. Her må man se på hva som kjennetegner utsatte og utøvere, den sosiale situasjonen de befinner seg i, samt de sosiale rammene rundt tvangsekteskap. Her vil vi trekke fram ett moment: I Norge valgte vi tidlig å kriminalisere tvangsekteskap. Det er et spørsmål hva dette har betydd for utsattes vilje til å oppsøke retts- og tiltaksapparatet, og hva det i sin tur vil bety for effektiviteten av en bestemmelse av typen FMPO. Mange utsatte for vold i nære relasjoner generelt, og æresrelatert vold spesielt, ønsker ikke å involvere straffeapparatet, enten av hensyn til utøver, eller av frykt for utøver. Når handlingene de søker beskyttelse fra også er kriminalisert, er det et

spørsmål om hva dette vil bety for utsattes hjelpesøkende adferd. Vil dette bidra til at utsatte ikke vil oppsøke rettsapparatet med en begjæring om beskyttelse? Engelske erfaringer viser at FMPO er lite brukt, og det er svært sjelden at det er utsatte selv som begjærer en FMPO. Det er ikke sikkert at dette har sammenheng med kriminaliseringen av tvangsekteskap i engelsk rett, men dette er spørsmål som bør tematiseres i en vurdering av om et slikt beskyttelsestiltak vil være egnet i norsk rett. Beskyttelsestiltaket vil få liten betydning dersom de utsatte ikke ønsker eller tør å benytte seg av det. I denne sammenhengen er det også viktig at vurderingen av FMPO ledsages av en diskusjon om hvordan hjelpeapparatet skal involveres ved slike kjennelser. Utsatte for æresrelatert vold og tvangsekteskap kan være en svært sårbar gruppe. Uten et godt hjelpe- og støtteapparat i slike saker, kan de utsatte marginaliseres og komme i ytterligere sårbare situasjoner.

Et tredje tema som det bør reflekteres over i vurderingen av om FMPO er et egnet beskyttelsestiltak i norsk rett, er spørsmålet om hva særlovgivning og særtiltak gjør med forståelser av det fenomenet man regulerer. Herunder vil vi peke på diskusjonen om i hvilken grad særtiltak kan representere en utvikling i retning av økt kulturalisering av tvangsekteskap og stereotypifisering av spesielle grupper i befolkningen. Dette vil være en utilsiktet og uønsket virkning av et slikt tiltak. Også dette peker i retning av at beskyttelse mot tvangsekteskap bør innplasseres i den generelle sivil- og strafferetten.

Referanser

Anti-social Behavior Act 2014.

Avtale mellom Norge og Pakistan om opprettelse av et rådgivende utvalg for spørsmål knyttet til ekteskap, familie og barn som er en følge av spørsmål knyttet til migrasjon mellom to stater, av 6 desember 2005, i kraft 1. mai 2006.

Bredal, A og T. Wærstad (2014): Gift, men ugift: Om utenomrettslige religiøse vigslar. Rapport 2014:06. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Dullum, J. (2019): *Besøksforbud – straffeprosessloven § 222a. En evaluering av praktiseringen av bestemmelsen i saker om vold i nære relasjoner*. NOVA rapport nr. 1/2019. Oslo: NOVA, OsloMet.

Eckhoff, T. (1983) Statens styringsmuligheter, særlig i ressurs- og miljøspørsmål. Oslo: Tanum-Norli.

Einarsen, Terje (2005): «Familieinnvandring, tvangsekteskap og politikk». I: *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 3 (2), 106–120.

Enright, M. (2009): «Choice, Culture and Politics of Belongings.» I: *The Modern Law Review*, vol. 72 (3), s. 331–359.

Explanatory notes. Anti-Social Behavior, Crime and Policing Act, 2014. Chapter 12. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/pdfs/ukpgaen_20140012_en.pdf (lastet ned 28. juni 2019).

Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner. CETS 210 (Istanbulkonvensjonen) av 5. november 2011, ratifisert 2. juni 2017.

Fairbairn, C. (2007): *Forced Marriage (Civil Protection) Bill [LH] Bill 129 of 2006-07*. Research Paper 07/56, 28. June 2007. London: Home Affairs Section.

Family Law Act 1996.

Forskrift om pass (passforskriften) av 9. desember 1999 nr. 1263.

Forskrift om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsforskriften) av 15. oktober 2009 nr. 1286.

FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen) av 20. november 1989, ratifisert 8. januar 1991.

FNs konvensjon om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner (kvinnekonvensjonen) 18. desember 1979.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 16. desember 1966.

FNs konvensjon om samtykke til ekteskap, minstealder for ekteskap og registrering av ekteskap av 10. desember 1962

FNs Verdenserklæring om menneskerettighetene vedtatt 10. desember 1948.

Forced Marriage Protection Orders. How can they protect me? HM Courts & Tribunals, FL 701.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/778583/fl701-eng.pdf

Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) av 28. juni 1985 nr. 1679.

Garland, David (2002): *The culture of control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford University Press.

Gill, A. og Sundari A. (2009). «The illusion of protection? An analysis of forced marriage legislation and policy in the UK». I: *Journal of Social Welfare & Family Law*. Vol 31/3, 257–269.

Haagkonvensjonen av 19. oktober 1996 om jurisdiksjon, lovvalg, anerkjennelse, fullbyrdelse og samarbeid om foreldremyndighet og tiltak for beskyttelse av barn. Ratifisert av Norge og i kraft fra 1. juli 2016.

Hauge, R. (2002). «Straffelovgivningens utvikling gjennom 100 år.» *Tidsskrift for strafferett*, 2002–4, s. 338–344.

Home Office (2017): Forced Marriage Unit Statistics 2016.

Høring – forslag til endringer i passloven, ID-kortloven, passforskriften og utlendingsforskriften. <https://www.regjeringen.no/contentassets/e6c1665c501749c7b15379dc04275919/horingsnotat--forslag-til-endringer-i-passloven-id-kortloven-passforskriften-og-utlendingsforskriften.pdf> (lastet ned 28. juni 2019).

Høring – forslag til endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, tvangsekteskap, skyting mot politiet m.m.) Høringsnotat. Desember 2018. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Innst. 211 (2015–2016) Innstilling fra justiskomiteen om Endringer i straffeloven og straffeprosessloven (personforfølgelse, forberedelse til tvangsekteskap mv.). Oslo: Justiskomiteen.

Innst. O. nr. 106 (2002-2003). Innstilling frå justiskomiteen om lov om endringar i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap mv.) Oslo: Justiskomiteen.

Kongeriket Norges Grunnlov av 17. mai 1814.

Lov om barneverntjenester (barnevernloven) av 17. juli 1992 nr. 100.

Lov om barn og foreldre (barnelova) av 8. april 1981 nr. 7.

Lov om ekteskap (ekteskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 47.

Lov om politiet (politiloven) av 4. august 1995 nr. 53.

Lov om pass (passloven) av 19. juni 1997 nr. 82.

Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25.

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30.

Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr. 28.

Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven) av 15. mai 2008 nr. 35.

Lov om vergemål (vergemålsloven) av 26. mars 2010 nr. 9.

Lidén, H. og A.Bredal (2017): *Fra særtiltak til ordinær innsats. Følgeevaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet*. Rapport 2017: 1. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Lidén, H., A.Bredal og L. Reisel (2014). Transnasjonal oppvekt. Om lengre utenlandsopphold blant barn og unge med innvandrerbakgrunn. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Lov om ekteskap (ekteskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 47.

Mirza, K. S. (2018). Æresrelaterede forbrydelser. Strafferetlige perspektiver. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og æresrelatert vold - en veileder til barnevernstjenesten.https://www.bufdir.no/Barnevern/Fagstotte/Negativ_sosial_kontroll_tvangsekteskap_og_aresrelatert_vold___en_veileder_til_barnevernstjenesten/ (lastet ned 28. juni 2019).

Ot prp. Nr 44 [1993–1994] om lov om endringer i lov 4. juni 1991 nr. 47 om ekteskap. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Ot.prp. nr.22 (1994–1995) Om lov om politiet (politiloven). Oslo: Justis- og politidepartementet.

Ot.prp. nr. 61 (1996–1997) Om lov om pass (passloven). Oslo: Justis- og politidepartementet.

Ot.prp. nr. 103 (2002–2003). Om lov om endringer i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapslova) m.m. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Ot.prp. nr. 51 (2002–2003) Om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap mv.). Oslo: Justis- og politidepartementet.

Ot. prp. nr. 100 (2005–2006). Om lov om endringer i ekteskapsloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å forhindre tvangsekteskap mv.). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

Ot.prp. 22 (2008–2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning). Oslo: Justis- og politidepartementet.

Prop. 66 S 2016–2017. Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak). Samtykke til ratifikasjon av Europarådets konvensjon av 11. mai 2011 om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner. Oslo: Utenriksdepartementet.

Prop 42 L (2015–2016). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeloven og straffeprosessloven (personforfølgelse, forberedelse til tvangsekteskap mv.). Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Retningslinjer for utenriksstasjonene om håndtering av tvangsekteskapsaker. RS 2011–021. Oslo: Utlendingsdirektoratet.

Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse [2017–2020]
https://www.regjeringen.no/contentassets/e570201f283d48529d6211db392e4297/handlingsplan_rettet-til-a--bestemme-over-eget-liv.pdf lastet ned 31. januar 2019.

Rundskriv GI-13/2016 – Nedre aldersgrense for å anerkjenne ekteskap inngått i utlandet.

Rundskriv RS 2013–010. Retningslinjer for håndtering av opplysninger om tvangsekteskap i familieinnvandringssaker.

Rundskriv RS 2011–021. Retningslinjer for utenriksstasjonene om håndtering av tvangsekteskapsaker.

Sarif, Fauzia (2012): «Towards a Transformative Paradigm in the UK Response to Forced Marriage: Excavating Community Engagement and Subjectivising Agency.» I: *Social & Legal Studies* 21(4) 549–565.

Southall Black Sisters (2012): Home Office Consultation (December 2011) on the Criminalisation of Force Marriage.

Strandbakken, Asbjørn (2004): «Tiltak mot tvangsekteskap – er en god tanke drevet for langt og fort?» I: *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, nr 2 s. 69–71.

Tiltak mot tvangsekteskap. Veileder for offentlige ansatte i møte med ungdom som trues med eller er utsatt for tvangsekteskap.
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bld/red/2004/0033/ddd/pdfv/138894-veileder_ny.pdf (lastet ned 30 juni 2019).

Veileder: Tiltak mot tvangsekteskap. Veileder for offentlige ansatte i møte med ungdom som trues med eller er utsatt for tvangsekteskap (2001). Utarbeidet av Per Øivind Bastøe. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Årsrapport 2018. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll. Oslo: Barne- ungdoms- og familiedirektoratet.